

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

MOTIVACE K LIDOVÉMU UMĚNÍ PROSTŘEDNICTVÍM
VÝTVARNÝCH TECHNIK V PVC
(starší školní věk)

Vedoucí práce: Mgr. Irena Kovářová

Autor práce: Markéta Kubáková

Studijní obor: Pedagog volného času

Ročník: VI.

2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

25.2007

Kuba'lova'

**Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Ireně Kovářové
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.**

OBSAH

ÚVOD	6
1. VYSVĚTLENÍ POJMŮ	8
1.1. Práce s danou skupinou z pedagogického a psychologického hlediska	13
1.1.1 Stádia vývoje dětského výtvarného procesu	14
1.1.2 Výtvarný projev dospívající mládeže	15
2. PODZIM	19
2.1. Lidové tradice	19
2.1.1 Dožínky	19
2.1.1.1 Kořeny dožínek	21
2.1.1.2 Dožínkový věnec	21
2.1.1.3 Pranostiky o obilí	22
2.1.1.4 Strom z obilných klasů	23
2.1.2 Dočesná	23
2.1.2.1 Pivo	24
2.1.2.2 Svátky piva	24
2.1.2.3 Keramika – výroba džbánek, půllitrů	25
2.1.3 Vinobraní	26
2.1.3.1 Pranostiky	27
2.1.3.2 Malba na sklo	27
2.1.4 Len a konopí	29
2.1.4.1 Petrolenka	29
2.1.4.2 Konopická	29
2.1.4.3 Sáčky s potiskem	30
2.1.5 Brambory	32
2.1.5.1 Jabkancová pouť	32
2.1.5.2 Pranostiky	33
2.1.5.3 Výroba a práce s bramborovými razítky	33
2.1.6 Řepa	34
2.1.6.1 Hrad z cukru	34
2.1.7 Poutě	35
2.1.7.1 Pozvánky na pouť	36
2.1.8 Posvícení	37

2.1.8.1 Tabule ve znamení „zlata“	37
2.1.9 Svátky	39
3. ZIMA	44
3.1. Lidové tradice	44
3.1.1 Přástky	44
3.1.1.1 Vrkoč	45
3.1.2 Advent	47
3.1.2.1 Adventní věnec	48
3.1.2.2 Adventní kalendář	48
3.1.2.3 Adventní svátky	49
3.1.2.4 Vonné svíčky s vánočním kořením a hvězdičky a srdíčka z koření	51
3.1.3 Vánoce	55
3.1.3.1 Vánoční svátky	56
3.1.3.2 Vánoční symboly	59
3.1.3.3 Vánoční ozdoby	62
3.1.4 Masopust	66
3.1.4.1 Svátky	67
3.1.4.2 Masopustní masky a příprava na dětský večírek	69
3.1.5 Postní doba	76
3.1.5.1 Popeleční středa	76
3.1.5.2 Šest postních nedělí	77
3.1.5.3 Malba s koláží - šest postních nedělí	80
ZÁVĚR	81
SEZNAM LITERATURY	83
SEZNAM PŘÍLOH	85
PŘÍLOHY	86
ABSTRAKT	90

Říše obyčejů je mnohem rozsáhlejší než říše přírody, zasahuje do mravů,
do všech základních forem života, a šíří rozmanitost na scéně světa.

J. J. Rousseau

ÚVOD

Tvář každého národa tvoří jeho kultura a tradice, které během jeho existence vznikají a přenášejí se z generace na generaci.

Tradice našeho lidu jsou bohaté a krásné. Škoda jen, že současná mladá generace má o nich jen kusé informace, často neví, proč se ten či onen zvyk drží, a někdy jí připadá, že ten, kdo se k lidovým tradicím hlásí, je z jiného světa.

Všichni bychom si měli uvědomit důležitou skutečnost. Vytrácí-li se z povědomí lidu kultura a tradice národa, z něhož pochází, národ jako takový pomalu zaniká. Příslušnost k národu by měla být věcí hrdosti každého z nás. A to se, bohužel, u současné mladé generace nenosí.

To mne inspirovalo, abych si vybrala vypsané téma *Motivace k lidovému umění prostřednictvím výtvarných technik v PVC*, ve kterém jsem se zabývala možnostmi, jak děti staršího školního věku seznamovat s lidovými tradicemi našeho českého národa. Tato práce obsahuje tři větší kapitoly. V první kapitole se věnuji vysvětlení pojmů, které souvisí s touto prací, jako jsou tradice, lidové umění, lidovost a lidová kultura. Dále se zabývám prací s danou skupinou, v níž vysvětluji jednotlivá stádia vývoje dětského výtvarného procesu a výtvarného projevu dospívající mládeže. Druhá a třetí kapitola obsahuje dvě roční období: podzim a zimu. V těchto kapitolách uvádím některé tradice, které jsou více či méně známé. Dále v nich uvádím, co s těmito pracemi a zvyky bylo spojeno, jak vznikaly a jak se vyvíjely, jako např. dožínkový věnec, pranostiky, přísloví atd. a v závěru je uvedena výtvarná technika, která shrnuje celou podkapitolu.

Kapitolu Podzim jsem rozdělila na devět podkapitol. V první popisuji dožínky, a to jejich vznik a postupný vývoj, slavnosti a zvyky, které s nimi byly spojeny, a pranostiky pojící se s tímto obdobím. Pak jsem tam zařadila ukázkou, jak se slavily

dožínky v Chrášťanech a jak je popsala Božena Němcová v Babičce. Na konci uvádím možnost obměny klasického dožínkového věnce za strom z obilných klasů.

Ve druhé podkapitole se věnuji dočesné, která má velmi podobný průběh jako dožínky a tudíž se slavila podobně, ale v dnešní době se spíše slaví svátky piva. Dále obsahuje něco málo o pivu, jak se tato kaše přeměnila na nápoj. Také tato podkapitola obsahuje ukázkou slavení a výrobu keramických püllitrů a džbáneků.

Třetí podkapitola se jmenuje Vinobraní. Informuje, odkdy se u nás pěstuje vinná réva, kdo a kde ji pěstoval, zvyky, které se udržovaly a pranostiky, jež se týkají vinařů a vinné révy. Jako výtvarnou techniku jsem uvedla malbu na sklo.

V podkapitole Len a konopí, se věnuji především krajům, kde se pěstoval len a konopí. Slavnost konopická se neslavila hned po sklizni, ale až po zpracování lnu a konopí. K přiblížení této tradiční plodiny jsem vybrala ušití sáčků a potisk přes šablonu.

Pátá podkapitola se nazývá Brambory. Ty se k nám dostaly po objevení Ameriky a staly se spolu s chlebem základní potravinou. Mnoho zvyků se k této plodině neváže. Pak se zmiňuji o jabkancové pouti, která se pořádá v České Třebové a jejím hlavním lákadlem jsou jabkancové placky.

V další podkapitole se věnuji řepě. Řepa se u nás začala pěstovat až od konce 17. století. Oslavy ukončení prací se slavily jako u brambor.

V následujících podkapitolách se zabývám různými událostmi, při nichž se lidé scházeli, zejména z náboženských důvodů.

Pout' znamenala putování věřících na některé svaté místo, kde se měl stát nějaký zázrak, a lidé proto věřili, že prosby v těchto místech budou snáze vyslyšeny.

Posvícení jsou výroční slavnostmi konané na památku posvěcení kostela; podzimní posvícení je bráno také jako oslava ukončení zemědělských prací.

Svátky se konaly na počest svatých a často i jako oslava řemesel, jejichž patrony tito svatí byli.

Průběh všech těchto událostí byl v první řadě církevní a v druhé řadě společenský, neboť při těchto příležitostech se lidé sdružovali, prodávali své výrobky, bavili se, tancovali, zkrátka oslavovali.

V dnešní době je vnímání náboženské podstaty těchto událostí malé, ale právě tyto události se promítly do folklóru: písně, tance, kroje, zvyky.

Zima se od podzimu liší nejen počasím, ale i činnostmi člověka. Úroda byla sklizena a lidé se věnují těm činnostem, které mohou provádět pod střechou. Nejdůležitějšími církevními svátky je celé období od adventu až po postní dobu. Tato doba je mnohem klidnější, zdánlivě připomíná i roční období a bujarost se dostává na povrch až třemi masopustními dny. Vzhledem k tomu, že nejsou polní práce, mají lidé více času na práce doma, jako např. draní peří, vyšívání, šití a výzdoba krojů, tkaní, pletení, háčkování, paličkování, výroba keramiky, dřevěných předmětů atd.

Cílem mé práce není kopírovat původní lidové techniky, což by bylo příliš složité a pro děti náročné, ale snažím se přinést nové postupy, které budou dětem více přístupné. Je pravděpodobné, zaujmou-li je tyto aktivity, snáze si naleznou cestu k původním technikám lidové tvorby.

1. VYSVĚTLENÍ POJMŮ

LIDOVÉ UMĚNÍ

U nás je lidové umění nesmírně rozmanité díky tomu, že zde dochází k pronikání prvků západoevropské a východoevropské kultury a tím k jejich obohacování navzájem. Jeho doklady nacházíme téměř na všech předmětech, které člověka obklopují, zejména v oblasti architektury — exteriéru i interiéru, v keramice, oděvu, zvykoslovných předmětech, na zemědělském i jiném nářadí. Ze všech těchto artefaktů můžeme vyčíst vlivy ovlivňování a obohacování naší kultury kulturou západní i východní Evropy. Odlišnosti se projevují v kompozici, barevnosti v technikách a v motivech. Naše země (Čechy, Morava a Slezsko), ač rozlohou neveliké, mají téměř sto krojových typů odlišných v celkové skladbě, barevnosti a ornamentech; unikátní je bohatě zdobná architektura zděná s typicky českou

a zvláštní ornamentikou, která se nachází i na architektuře dřevěné, zejména v západokarpatské oblasti. Výtvarný projev na nábytku řezaném i malovaném má vysokou uměleckou úroveň zvláště v některých českých oblastech. Stejně tak se liší lidová keramika západní i východní oblasti. Ve zvykoslovných výtvarných projevech není námětově ani formálně taková odlišnost; je tu však několik vývojových vrstev, od nejjednodušších až po nejsložitější. Nejbohatěji se projevuje variabilita, původnost a dovednost lidového projevu ve výšivkách a krajkách, které snesou srovnání s lidovými nejnáročnějšími výtvarnými projevy v některých dalších evropských zemích a dosahují úrovně, která se vyrovná standardu profesionálního umění.

Díla lidového výtvarného umění jsou předměty, které vytvářel jednotlivec pro sebe nebo pro druhé a které zdobil celé nebo zčásti. Lidový výtvarný projev se vyznačuje jednoduchostí skladby, dokonalým zvládnutím materiálu. Při uchování základních principů umělecké tvorby nedosahuje lidový výtvarný projev zpravidla takového uměleckého mistrovství jako profesionální umělecká řemesla a volné umění, zato je mu vlastní větší tvarová a barevná expresivnost. Lidové umění nikdy doslova řemeslem nebylo a třebaže je anonymní, mělo své tvůrce, kteří byli kolektivu dobře známi. Vycházejíc z principů umělecké tvorby a ze zjednodušení znaků vysokého slohového umění, dospělo lidové umění výtvarné svým vlastním procesem staletého výběru a tříbení k výrazným a působivým formám, které moderní umění se zvýšeným zájmem parafrázovalo (P. Modigliani, P. Picasso, M. Chagall, H. Matisse, P. Gauguin aj.).

Se systematickým sbíráním lidového výtvarného umění se u nás začalo až na počátku 19. století, takže většina známých jevů pochází až z 18. a 19. století, ačkoli prastarý původ některých výtvorů, např. obřadních masek aj. je dotvrzen zmínkami kronikářů hlubokého středověku. Ve spojení s myšlenkou národního obrození spatřoval romantismus u nás, stejně jako jinde u Slovanů, nedotčenou prapůvodní národní vrstvu v lidu, jeho kultuře a umění. To mělo za následek orientaci mnoha umělců na lidovou kulturu, nejen výtvarnou (J. Mánes a M. Aleš), ale i slovesnou (F. L. Čelakovský, K. J. Erben aj.), hudební (B. Smetana, F. Sušil, K. J. Erben). Zplanění těchto snah však vyústilo po půl stol. v tzv. svérázové hnutí, které se

soustředilo pouze na přenášení lidové ornamentiky na nevhodně volené předměty. Jedině D. Jurkovič dovedl z prvků lidové architektury, kombinovaných s tvary české renesance a secese, vytvořit díla výtvarně hodnotná. Od začátku 20. stol. se u nás na lidovém výtvarném umění inspirovala v souvislosti s tendencemi k čisté výtvarnosti řada vynikajících výtvarníků (H. V. Brunner, H. Johnová, J. Čapek, E. Filla, J. Lada, J. Trnka aj.). Lidová tvořivost pokračuje v rozvíjení tradic lidového řemesla, usměrňuje činnosti dílen i jednotlivců v duchu moderních návrhů¹.

TRADICE

Tradice jsou historicky vzniklé zvyky, návyky, způsoby chování a jednání; instituce, ideje, normy a hodnoty, které se předávají z generace na generaci. Oblast působení tradic je velmi široká, zahrnuje výrobu, techniku, umění, kulturu, způsob života aj.²

LIDOVOST

Lidovost kultury se obvykle spojuje s tradičností a s nejširšími společenskými vrstvami – lidem. Za tvůrce byli považováni neškolení (neprofesionální) a obvykle neznámí, anonymní jednotlivci, za nositele této kultury pak menší sociální jednotky a lokální společenství. Uvedené charakteristiky vznikaly na základě výzkumů konzervativního venkovského prostředí, kde se výrazné projevy „tradiční lidovosti“ uchovaly nejdéle. Průnik vesnické *lidovosti* v její tradiční podobě do širších společenských vrstev nabýval slohové znaky. Ve společnosti se ustálil pohled na lidovou kulturu jako na typ tradiční kultury, jejíž východiskovou podobu představují obvykle kulturní formy z období jejich největšího rozkvětu (19. století).

V posledním století se vazby mezi sociálním prostředím, tradičními kulturními jevy a jejich přirozenými funkcemi a hodnotami, mezi jejich tvůrci a uživateli (nositeli) značně změnily. Při kontinuitě, často zasažené mnohými (i nepatřičnými)

¹ *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha: Academia, 1975

inovacemi, začalo působit vědomé udržování tradic, zejména jejich stylových (slohových) znaků, avšak za cenu změny funkcí tradičních jevů, okolností tvorby a konzumace, prostředí, v němž se využívají, atd. Jde o přirozený proces, který by neměl ovlivnit posuzování hodnot tzv. tradiční lidové kultury v současnosti. Z tohoto pohledu považujeme původní formy, ale i jejich současné vědomí citace, rekonstrukce či stylizace (v únosné míře) za rovnocenné.³

LIDOVÁ KULTURA

Pojem lidu z hlediska kulturního chápeme jako uzavřenou skupinu lidí s vyhraněnými kulturními znaky, jak je vytyčují zejména etnografie a paleohistorie. Etnografie a folkloristika patří k vědním oborům, které přispívají podstatně k řešení této problematiky, i když se nezabývají jen projevy v lidu vzniklými a jen mezi lidem žijícími. Při studiu lidu a jeho kultury jsou tyto obory na prvním místě.

Etnografie a folkloristika se až do padesátých let 20. století vyvíjely pod názvem *národopis*. Jako každý vědní obor mají svou prehistorii, počínající ve středomořské a předoasijské oblasti již ve starověku a ve střední Evropě od prvních písemných památek. O vzniku národopisu jako vědy se však dá mluvit až v první polovině 19. století.

Národopis byl zprvu souborem několika vědních oborů, které se od něho dalším vývojem vědy a shromažďováním vědeckých poznatků postupně oddělovaly. Proto existuje řada definic pojmu národopis, chápajících jej z různých hledisek, v souvislostech širších i užších.

Etnografii můžeme definovat jako společenskou vědu, která se zabývá zkoumáním kolektivně vytvářených a tradovaných jevů života a kultury v tradičních skupinách a v lokálních skupinách, které jsou jejich obdobou v průmyslové civilizaci.

² *Encyklopedický slovník*. Praha: ODEON, 1993, ISBN 80-207-0438-8

³ <http://www.lidovakultura.cz/page.aspx?pid=60>

Hlavní pozornost je obrácena ke konkrétním, pro danou skupinu charakteristickým formám života a kultury a k jejich souvislosti s tradicí.

Folkloristiku chápeme jako samostatnou vědu, zabývající se ústní, většinou nefixovanou slovesností, hudbou a tancem, částečně též obřady a hrami. Hlavním prostředím, kde tyto druhy až doposud folkloristika studovala, kde se rozvíjely a tradovaly, je prostředí venkovských a částečně městských vrstev obyvatelstva, označovaných termínem lid – odtud samo pojmenování folklór a epitela lidová píseň, lidová hudba, lidový tanec, lidová slovesnost (lidové pohádky, pověsti, přísloví atd.), lidové obřady, lidové divadlo apod.

Vývoj lidové kultury dělíme na čtyři období:

1. Období diferenciacie slovanské pospolitosti, rozpadu rodové a vzniku feudální společnosti (5. – 12. století).
2. Období feudalismu (12. – 17. století) s uzlovým bodem v 16. století, kdy výrazně zasáhla do struktury lidové kultury renesance.
3. Období rozpadu feudalismu a vyvrcholení tradiční lidové kultury (18. a první polovina 19. století, v některých oblastech dožívající déle až do počátku 20. století a na Slovensku a východní Moravě mnohde až do současnosti).
4. Období rozrušování tradiční pospolitosti a její pohlcování nově se organizující průmyslovou společností až po současnost.⁴

⁴ srov. Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura. Praha: Orbis, 1968, str. 19 - 25

1.1. PRÁCE S DANOU SKUPINOU

Z PEDAGOGICKÉHO A PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA

Tvořivost neboli kreativita je z latinského *creo* – tvořím a znamená soubor vlastností osobnosti, které umožňují tvůrčí činnost, popřípadě tvůrčí řešení problémů. Přitom tvůrčí činnost se zpravidla vymezuje jako taková činnost, jejímž výsledkem je něco nového. Tvůrčí řešení problému je takové, kdy se nevystačilo se známými, již s hotovými schématy řešení, ale bylo nutno najít nový způsob řešení.

Schopnosti, ze kterých se skládá tvořivost:

1. Senzibilita, chápána jako citlivost smyslů k vnějším podnětům. Senzibilita k vlastnímu zážitku a k vlastní práci je neodlišitelná od každého uměleckého vytváření. Löwenfeld⁵ ji považuje za jednu ze základních povinností estetické výchovy „učinit mládež senzitivnější k sobě samé a ke svému okolí“.
2. Další schopností je podle Löwenfelda umění setrvat ve stavu koncentrované vnímavosti, kdežto Guilford⁶ rozlišuje pohotovost přijímat myšlenky a schopnost těžít z myšlenkových asociací závěry.
3. Pohyblivost jako třetí ze schopností tvořivosti znamená schopnost se rychle přizpůsobit novým situacím.
4. Původnost je v Löwenfeldově pojetí nejen výsledkem, ale i předpokladem tvořivé práce.
5. Schopnost přeskupovat a přetvářet se jeví jako přirozený dar pozměňovat funkci předmětu tak, aby byl užitečný i jiným způsobem.
6. Schopnost abstrahovat to, co má význam, od méně určujícího, tedy schopnost cílevědomé analýzy. Tvořivá analýza nás vede k jádru věci. Tvořivě analyzovat znamená vidět podrobnosti a vztahy tam, kde většina lidí vidí jen hladký povrch.

⁵ Victor Löwenfeld – americký psycholog v oblasti výtvarné práce.

⁶ Joy Paul Guilford (1897 – 1987) – americký psycholog; teoretik intelektových schopností, autor řady psychometrických metod.

7. Smysluplná organizace je nejvyšším stupněm syntézy, a kdo dovede provést syntézu věcí, pojmů, barev nebo tvarů, s nimiž zachází, prodělal nejtěžší zkoušku své tvořivosti. A tím se tedy tato smysluplná organizace stává vrcholným estetickým principem – harmonií.
8. Schopnost aktivní integrace myšlení, cítění a vnímání by určitě neměla být jen schopností umělce. Vyjádřit se nejmenším množstvím prostředků a s nejmenší zjevnou námahou je princip, jenž může být vztažen na každou výchovnou činnost.

1.1.1 STÁDIA VÝVOJE DĚTSKÉHO VÝTVARNÉHO PROCESU

Vývoj dětského výtvarného procesu můžeme odvodit od stádií vývoje myšlení podle J. Piageta.

1) **období senzomotorické (do 2 let dítěte)**

Vytvářejí se schémata chování a činností jako způsobu, jak se chovat v prostoru a jak manipulovat s předměty. První stěťávání s prostředím zanechává stopy ve vnímání a v postojích.

2) **období předoperačního myšlení (od 2 do 7 až 8 let věku)**

- a) rozvoj představivosti, symbolické označování (2 – 4 roky)
- b) názorné myšlení (od 4 do 7 až 8 let věku)

3) **období konkrétních operací (od 7 – 8 let do 11 – 12 let věku)**

Operace v konkrétní činnosti, operace s předměty, jejich převádění do nových situací. Tyto operace je dítě schopno provádět i v představě.

4) **období formálních operací (od 11 – 12 let do dospělosti)**

Vývoj abstraktního myšlení, schopnost abstraktních operací, nezávislá na konkrétní manipulaci.⁷

Z rozdělení vývoje myšlení podle Piageta můžeme vyvodit stádia dětského výtvarného projevu. V senzomotorickém období prochází dětský výtvarný projev

⁷ HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-368-5, str. 32

několika rozhodujícími fázemi, které mají zásadní význam i pro obecné zkoumání dětské psychiky. Dětský projev vychází z hravého čarání bez zvláštního sdělovacího záměru. Jde o libost a radost z motorické funkce, z pohybu a rytmu.

Z čáranic typu kruhu se začnou vynořovat náznaky lidské postavy, hlavy či trupu a dospívá se k tzv. hlavonožcům.

V 5 – 6 letech věku dítěte obohacuje se základní schéma lidské postavy. Záměrnost zobrazení či vyjadřování je v tomto období už zcela evidentní. Toto údobí se nazývá popisným symbolismem.

Další stádium (7 – 8 let) – názorné myšlení – ve výtvarné oblasti je fáze, kterou můžeme označit jako popisný realismus. Dítěti jde o překonání zautomatizovaného schématu, o jeho obohacení dalšími diferencujícími detaily, stále na základě vycházení z obohacujících se představ, tedy z toho, co se o předmětech ví.

V následujícím období (9 – 10 let) dochází k pozvolnému přechodu od kresby a malby z představy k tendenci ke kresbě a malbě „podle přírody“, podle objektů vnější optické reality. Toto období můžeme charakterizovat jako vizuální realismus. Kresby a malby svědčí o rostoucí schopnosti analýzy, schopnosti chápat a postihovat vztahy a podstatné znaky celku.

Po vizuálním realismu nastává období krize. Z dětských kreseb a maleb mizí nejcharakterističtější rysy, kterými se dětský projev vyznačoval v předchozím údobí. Ztrácí se spontánnost, poetičnost, imaginativnost.

1.1.2 VÝTVARNÝ PROJEV DOSPÍVAJÍCÍ MLÁDEŽE⁸

Jestliže dětská kresba má mnoho vykladačů a mnoho druhů výkladů, neznamená to žádný nedostatek. Už sám fakt, že různí se koncepce navzájem dnes přece jen souhlasí v tom hlavním, že totiž dětská kresba není prostým zpodobněním jevu, tak jak tomu slovu rozumějí dospělí, vede každého učitele k většímu respektu k legitimním zvláštnostem prvotního dětského vytváření. Skutečná potíž nastává však tváří v tvář kresbám pubescentů a adolescentů; bývá pravidlem hovořit v této

⁸ UŽDIL, J. Výtvarný projev a výchova. Praha: SPN, 1974. ISBN 14-638-74, s. 113 - 117

souvislosti o krizi dětského zobrazování a pro její existenci se uvádí řada důkazů: dospívající kreslíř poznává, že přítomnost anatomie je v jeho kresbách nezbytná, je nespokojen s tím, jak ovládá barevné podání apod. jeho kresba a malba „předjímá“ řešení, jež však už nejsou na pomezí obecných poznatků a dovedností. Kreslíř by rád dal svým figurám anatomickou správnost a zároveň i intenzivní výraz, ale nepodaří se mu uvést obojí v soulad a tak vzniká křečovitý výtvar, podobný nezdařené karikatuře; znázornění je někdy směsí nepochopené perspektivy a dětinské reprezentace tvaru.

Kdybychom měli charakterizovat krizové údobí ve výtvarném projevu a spolehli se na to, co se o tomto období říká a píše, dospěli bychom k závěru, že:

a) kresba a malba se vzdávají typických dětských prostředků, jimiž byl až dosud zobrazován „svět představ“;

b) videoplastické reprezentaci světa se objevují cizorodé momenty jevového zobrazení (fyzioplastické reprezentace). jejich přičiněním má výtvar podvojný charakter, chybí mu slohová jednota;

c) kreslí si často uvědomuje tyto nedokonalosti a ztrácí zájem o výtvarnou činnost.

Je však třeba říci, že změna v zobrazovacím procesu, vytvářející dočasnou nerovnováhu v relativně ustálených vyjadřovacích prostředcích, není sama o sobě ničím neobvyklým. Stačí vzpomenout na neorganické spojení kresby z profilu a „en face“, na podivné „směsi“ v zobrazení prostoru a na jiné „zápasy“ starého s novým, které provázejí nejranější vývoj dětského zobrazování. Okolnost, že výtvary dorůstající mládeže se nám mnohdy nelíbí, může znamenat také to, že neodpovídají představě, kterou jsme si o výtvarném projevu vytvořili a kterou jsme spojili s určitými hodnotícími hledisky. Se stejnými hledisky však nelze přistupovat k věcem, které jsou kvalitativně různé, ať už je tato různost povahy substanciální nebo jen stupňové. Nelze např. kárat nemluvně za to, že si cucá palec, ačkoli bychom za to mohli kárat desetiletého žáka.

Zdá se nám, že dovozovat hloubku a osudovost „krize“ ve výtvarném projevu dospívající mládeže z hlediska ztráty formální konzistence – a na ní závislého našeho estetického nesouhlasu – není dost průkazné. Větší váhu se zdá mít zjištění, že mládež v době puberty (a po ní) snadněji než dříve podléhá tlaku „hotových forem“. Ilustrace

v časopisech, nekontrolovatelná produkce reklamy a obrazových kýchů bývá považována za onoho svůdce, jenž ruší někdejší estetický řád dětského výtvaru. Zdá se však, že kritizovaná záliba se týká víc obsahu „vizuální galantérie“ a že forma tu jen přihrává.

Co je na onom obsahu, jehož rejstřík sahá od pólu hrdinství k pólu erotiky, tak svůdného? Je to okolnost, že ona umělecky bezcenná grafická vyprávění vyhovují základnímu, velmi významnému a v celém dalším životě se uplatňujícímu principu sebereflexe, uvažování o sobě samém (spíš seběpředstavování než sebeuvažování, spíš snění než myšlení). V prostředí pubertálního a jinošského či dívčího snu je člověk silný, statečný, krásný, neodolatelný, nesmrtelný, duchaplný, velkorysý atd. Nemožnost uplatnit tyto znamenité vlastnosti v každodenním životě vede k hledání prostředníků a rovin, které takovou ideální seběprojekci dovolují. Takovými prostředky mohou být básnické slovo, zpěv, hudba a také výtvarný projev. ten je v době adolescenční krize nucen snášet různá významová „přetížení“ a je znehodnocován ve své původnosti častými výpůjčkami z prostředí profesionality, obyčejně té málo hodnotné nebo zcela periferijní a komerčně laděné. Spolu se svůdným obsahem přicházejí také formální problémy, které jsou samovolnému vývoji nesouřadné, prosazují se však velmi naléhavě, např. potřeba zobrazit věrohodně objem i prostor, anatomii, výraz tváře apod.

Obrázková „galanterie“, která dospívajícímu imponuje, používá praktik, poplatných ve svém celku nejpovrchnějšímu pojetí vizuálního realismu. Prostředky a iluzionistické triky takového pojetí vyhovují však zároveň principu racionality, který se uplatňuje v té době v nové kvalitativní poloze, a to jako verifikátor smyslových dojmů. Od potřeby podrobovat umělecké zobrazení skutečnosti kritériu rozumu a uvažovat, jak je co „věrně“ zobrazeno, je už jen krůček k tomu, aby se podrobil stejným kritériím vlastní projev, předtím (v dětství) závislý víc na nadindividuálním krešbném kódu, na vnitřním zážitku, na potřebě jednoznačně reprezentovat zosobnělé věcné významy.

Tendence racionalizovat dojmy stejně jako potřeba sebereflexe a rodičí se scientistické postoje u dospívajících jsou něco, co výtvarná výchova nemůže „zdržet“, leda by chtěla sama sebe učinit nepopulární. Musí je naopak respektovat a navazovat na ně tím, že klade adekvátní úkoly, že v odpovídající míře rozvíjí svoji polohu studijní, že svými prostředky sleduje kognitivní momenty v rozvoji mladé osobnosti, ale také že objeví pro mládež dostatečně široké pole, na němž by se uplatnila přirozená

potřeba tvorby. Jiné řešení, které by respektovalo potřebu vlastní aktivity dítěte (a neodkazovalo k pouhé receptivní výchově nebo jiným estetickým zájmům, např. k hudbě, k divadlu), si ani v této chvíli nedovedeme dost dobře představit.

Zájem o to, „jak se co dělá“, je jedním z charakteristických doprovodných jevů dospívání. Jestliže je jednostranně sycen, např. jen osvojováním si dovedností z oboru řemesel a ustálených výrobních technik, není to dost; rád se pak uchyluje do domácího kutilství, do samoučelného montování a vyústuje v opožděnou hravost. Snadno se přitom ztratí takové ohledy, jako je estetický, a cesta k nevkusy je otevřena.

Výtvarná výchova tu může prospět nejen svým poučením o závislosti výrobku na jeho účelu, o souvislosti výrobní techniky a konečného vzhledu, o vztazích mezi výtvořem a prostředím, ale může zejména dát pochopení pro materiál a pro jeho adekvátní použití. Přitom je důležité, že činnosti, které výtvarná výchova nabízí, nevedou k „nácvičce“, k uniformní realizaci, ale dovolují nejrozličnější modifikace, mohou vyústit do zcela osobitých řešení.

Skutečnost, že v popisovaném věku se už rozpadly první grafické typy, že už není možné s takovou samozřejmostí zobrazit člověka, strom, dům, jak tomu bylo dříve, dokud dítě suverénně vládlo svými „superznaky“, má jako protiváhu rostoucí schopnost soustředěné studijní práce. celé hodiny dovede žák vysedět před modelem zajímavé přírodniny, jestliže ovšem ví, co má na něm sledovat, a jestliže to není v přímém rozporu s jeho zájmem.

Ani jiný rys psychiky dospívající bytosti, jenž se někdy zdá být vychovatelsky nežádoucí, nemusí takový opravdu být; máme tu na mysli i snahu po zjedinečnění vlastní osobnosti, která někdy svádí k uměleckému diletantismu. vědomí sama sebe, o němž jsme tu už mluvili, nedovede čekat, až si člověk osvojí náležitou formu; je spíš ochotno nevidět nedostatky této formy nebo je přímo pokládat za přednosti. Diletantův svět je často až hermeticky uzavřený, v každé kritice se spatřuje jen závist, je proto oslyšena nebo vůbec není připuštěna.

Touha vyrovnat se s podněty života na úrovni výtvarné profesionality vede dnes ovšem mnoho mladých za uměleckým školením. Vzniká disproporce mezi zájmem o nejvyšší výtvarné vzdělání, jaké dávají vysoké umělecké školy, a kapacitou těchto škol. Problém se dá částečně řešit jenom zřizováním a podporou, ZUŠ, laického vzdělávání, kurzů atp.

Problém výtvarného projevu dospívající mládeže není tedy zdaleka tak jednoduchý, aby se dal překrýt mluvením o úpadku tvořivosti. Je to problém měnící se psychické struktury osobnosti, rostoucí sociability, a tedy i problém mravní. není třeba se mu vyhýbat a výtvarná výchova (stejně jako estetická výchova vůbec) by učinila chybu, kdyby „vyklidila pole“ jen proto, že u mladistvých přestal věk spontánnosti a oné nevědomé shody subjektu a objektu, která má tak vábný výsledek v raném dětském výtvoru.

2. PODZIM

„Většina lidových obyčejů v období jara a začátku léta směřovala k zajištění dobré úrody, dostatku vláhy a dobrého počasí. Současně se snažila odvrátit povodně, vichřice a další přírodní katastrofy. Pokud se to všechno podařilo, očekávali rolníci dobrou sklizeň. A tak se úroda obilí, vína, případně chmele a dalších plodin musela řádně oslavit. Lidé se těšili, protože si konečně mohli vydechnout a odpočinout po těžké práci. Oslavy ukončení sklizně byly nejvýznamnějšími lidovými svátky, které neměly nic společného s církví. Časem byly sice doplňovány slavnostní mši v kostele, ale jejich kořeny jsou výlučně pohanské a mnohem starší než křesťanství.“⁹

2.1. LIDOVÉ TRADICE

2.1.1 Dožínky (obžínky, ožinky, dožatá)

Slavily se ve všech zemědělských oblastech prostě tam, kde se pěstovalo obilí. Průběh slavností v posledních třech staletích byl velmi obdobný. Z pole se na ozdobeném voze vezl poslední snop, kterému se říkalo baba, děd, nevěsta, konopička, barbora nebo žebrák. Býval ozdoben pentlemi a květinami, někdy byl přistojen jako ženská figura. Lidé se zčásti vezli a zčásti šli. Někdy vůz doprovázeli muzikanti, ale vždycky se cestou zpívalo. Ze všech druhů obilí byl uvit věnec, který chasa předala

⁹ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 215

hospodáři, vrchnosti či správci, a popřála štěstí, zdraví a dobrou úrodu v příštím roce. Potom následovalo pohoštění a taneční zábava.

Někde bylo zvykem nechat několik posledních klasů obilí na poli nepožatých. Smyslem této praktiky byl pravděpodobně příslib velké úrody v příštím roce. Těmto „zbytkům“ se říkalo stodola, dědova brada nebo panenka.

*Přejeme jim zdraví, štěstí, taky boží požehnání,
jak na poli, tak v posteli,
aby měli tolik dítek, co je v tom věnečku kvítek,
aby měli tolik měřiček, co je v tom věnečku zrníček,
aby nám za to dali hodnej vožineček.
A vinčovat nepřestanem, dokud něco nedostanem!*

(z Hlinecka)¹⁰

Dochovaný popis jednoduché slavnosti z Chrášťan:¹¹

„Když se poslední obilí váže, přinese děvečka od hospodáře putnu piva a 8 až 10 žejdlíků kořalky. Děti se sběhnou, hoši, holky, na poli ženci pijí, jedí chléb, zpívají, výskají, skáčou, mívají flašinet, dudy, housle a na strništi tancují, na vozech jedou domů nebo jdou v zástupu. Mají zelený prut s červeným šátkem. Každý dostane měchuru a koláč mající ½ lokte v průměru. O obžínkách ženci nesou hospodáři obilní věnec ze všeho druhu klasů (pšenice, žito, ječmene a ovsa): „radostí jsme začali, práci jsme dokonali. Bože, zachovej nás. K práci jsi nás, Bože, stvořil jako ptáčky k lítání. Buď Bohu čest a chvála neskonala z úst všech, aleluja. Tento věneček prostý by byl k vaší radosti ve vinšovaném štěstí, blaho (radost) vám zdraví sloužilo a že se nám to podařilo, na tomto světě šťastně a v nebi věčně. To vám přejem srdečně v nebi s Pánem Bohem, až na věky amen.“ Obžínky se slaví, až za týden všickni dovážou. Při hudbě jedí, tancují, pijí.“

2.1.1.1 Kořeny dožínek

¹⁰ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 216

¹¹ TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě. Leden – srpen*. Třebíč: Akcent, 2004, ISBN 80-7268-276-8, str. 260

Kořeny oslav sahají až do pravěku, postupem času však různě měnily svou podobu. Slavily se v antickém Řecku a Římě. Ve starogermánském světě patřily k nejdůležitějším svátkům roku, původně jako poděkování bohům, spojené se zvířecími, ale i s lidskými oběťmi. Tyto kruté zvyky vytlačilo až křesťanství a v další etapě z nich zbyly pouze ohlasy v podobě různých darů. Ostatně svážení posledního snopu z pole může být připomínkou pradávných lidských obětí. Ale již středověká kultura potlačila pověrečné prvky dožínek a hlavním smyslem oslav bylo, aby se lidé po těžké celoroční práci pobavili.

Známost podobu dožínek s ozdobenými vozy a průvodem ženců, kteří šli oznámit majiteli polí ukončení sklizně, získaly dožínky nejspíš až po třicetileté válce v 17. století, kdy se velkostatky začaly orientovat na pěstování ve velkém. Do té doby byla převážně malá hospodářství, takže oslavy nebyly tak velkolepé.

2.1.1.2 Dožínkový věnec

Věnce byly obvykle zhotoveny ze všech druhů pěstovaného obilí a někdy i polního kvítí. Schovávaly se po celý rok až do příštích žní, protože obilí a bylinám, z nichž byly uvázány, se přisuzovala magická moc. Lidé věřili, že věnec má magickou moc. Měl pomoci k uzdravení lidí i dobytka a zajistit větší výnos z příští setby. Obilí připravené na jarní setbu se míchalo s několika zrnky z věnce, a navíc ještě z posledního snopu předchozí úrody.

Zachovalo se mnoho typů a tvarů dožínkových symbolů, od malých svazečků klasů jen navzájem spletených přes klasické věnce až k velkým složitým proplétaným konstrukcím.

V Čechách a na Moravě se vázaly spíše klasické věnce s různými ozdobami. Nejjednodušší je tzv. dožínkové slunce, kdy se vážou jednotlivé klasy paprskovitě od středu, až vytvoří hustý kruh. Každý klas se přiváže k velkému obvodovému kruhu ze

stočeného prutu, umístěnému ve spodu několik centimetrů od okraje. Střed slunce musí být zpevněn malým vázaným věnečkem.

Klasické věnce, uvité z různých druhů obilí, bývaly doplněny barevnými slaměnkami a stuhami nebo živými květy. V současné době právě tak splní svůj účel aranžovaná kytice z obilných klasů, doplněná třeba travinami a makovicemi a dozdobená barevnou stuhou.

2.1.1.3 Pranostiky o obilí

Je-li na Nový rok hezky, budou pěkné žně. (1. leden)

Svítlí-li slunce na Hromnice, hojnost žita i pšenice. (2. únor)

Na den Zvěstování Panny Marie déšť – urodí se rež. (25. březen)

Prší-li na prvního máje, bývá málo žita a sena.

Filipa Jakuba mráz – to obilí plný klas. (1. květen)

Hřímá-li v červnu, zvedne se obilí.

Pláče-li Medard, i ječmen zapláče. (8. červen)

Pohoda svatého Víta – to dobrota na žita. (15. červen)

Svatý Jan Burian mlátí bez cepů. (25. červen)

Svatá Markyta vede žence do žita. (13. červenec)

Pěkný den před Jakubem slibuje dobré žně. (25. červenec)

O slavnosti obžínek píše i Božena Němcová v Babičce.

„Všickni, kteří chodili na robotu, a chasa ze dvoru, shromáždili se druhého dne svátečně nastrojeni na zeleném trávníku. Na vůz naložilo se mandelů trochu, koně samý fábor se připřáhli, jeden z hochů sedl na koně, vrch na mandele sedla pak Kristla a několik děvčat, ostatní mládež seřadila se pár a pár okolo vozu, staří za nimi. Ženci nesli srpy i kosy, ženské srpy a hrábě. Každá za šněrovačkou kytici klasů, chrpy a jiných polních kvítků, chlapci oktyli si klobouky a čepice. Pacholek práskl bičem, pohnul koně, ženci pustili se do zpěvu a zpívající ubírali se k zámku. Před zámkem zůstal vůz stát, děvčata slezla, Kristla vzala na červeném šatu položený věnec z klasů,

*chasa seřadila se za ní a zpívající vešli do předsíně, kamž kněžna zároveň s nimi vstoupila. Kristla strachem se třásla, studem se zapýřila, sklopeným okem a zajímavým hlasem odříkávala paní přání k hojnému sklizení, přejíc spolu bohatou žeň na budoucí rok a kladouc s poklonou velitelce věnec k nohoun. Ženci zvednouce klobouky vyvolávali paní, aby dlouho živa byla, začož jim kněžna přívětivě děkovala, odkazujíc je k jídlu, pití na pana správce.*¹²

2.1.1.4 Strom z obilných klasů

Pomůcky: krmná nebo cukrová řepa, větší brambor
klacík
obilné, travné klasy, květiny – vlčí mák, chrpa
lepidlo
nůž

Jako podstavec zvolíme skrojek horní části krmné řepy (cukrová řepa, větší brambor). Zajistí stabilitu celého výrobku. Do řepy zapíchneme klacík, do něhož jsme udělali zářez asi 2 cm dlouhý. Do tohoto zářezu kápeme trochu lepidla a zasuneme kolečko vystřižené z obyčejné krabice nahnědlé barvy. Na ně pak paprskovitě z obou stran nalepujeme obilné nebo travní klasy.

2.1.2 Dočesná (chmelové ožinky nebo očesky)

Slavnost, která se slaví všude tam, kde se pěstuje chmel. Průběh dočesné byl velmi podobný dožínkám. I tady se svážel z chmelnice poslední štok na voze, který byl ozdoben červeným šátkem. Vedle vozu šli česáči a zpravidla i muzika. Štok, býval ozdoben buď kyticí nebo věncem uvázaným z chmelových větviček, kvítí a barevných stuh. Také chmelové věnce se nechávaly po celý rok, zavěšené na tyči na dvoře statku nebo uvnitř hospodářských budov. Po předání kytice nebo věnce a po přání štěstí

¹² NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha: Nakladatel I. L. Kober. Str. 164

a zdraví, hospodář chasa poděkoval a obdaroval ji soudkem piva nebo penězi. Pak vyplatil česače, kteří byli najímáni jen na sezónu.

2.1.2.1 Pivo

Chmel, kterému se také říká zelené zlato, je v Čechách tradiční zemědělská plodina. Již v 15. a 16. století představovalo vaření piva jeden z hlavních příjmů vrchnostenských a městských hospodářství. Po třicetileté válce se chmel vyvážel do celé Evropy. Pivovary už od středověku vykupovaly chmel, takže rolníci za něj dostávali hotové peníze, a to byl důvod k oslavě.

Pivo, které známe dnes, se vaří až od konce 18. století. Staročeské pivo bylo mnohem hustší, byla to spíše kaše, která se však nelepila. Pivo se vyrábělo z chmele a ječného sladu, ale jeho kvašení probíhalo jiným způsobem. Jedlo se z misek a lžící.

2.1.2.2 Svátky piva

V dnešní době jsou vidět spíše slavnosti piva než dočesná v pravé slova smyslu. Vliv na tento průběh má především mechanizace, která zastane práci, již dříve dělávali česači. Proto v některých chmelařských oblastech jako je Rakovník nebo Žatec, se ve 20. století začaly pořádat ústřední oslavy, které uzavírají celý chmelařský rok. Mívaly podobu karnevalového průvodu s vozy. Dnes se organizuje bohatý program, kde se pije hlavně pivo.

Ukázka dočesné, jak se dříve slavila:

„Jakmile byly strženy a počesány poslední štoky a „tyče sneseny do bráhů“, uvila děvčata věnec z obilných klasů, polních i zahradních květin a vpletla do něj větvičky chmele. Před večerť vstoupila nejstarší děvečka do světnice a nesla obřadně věnec, aby ho předala hospodáři a hospodyně, kteří pak chasu pozvali ke stolu. K jídlu bývala polévka, skopové maso s česnekem a knedlíky, nakonec pak koláče a rohlíky zvané kolenče. Pilo se – jak jinak – dobré pivo. Nechyběla ani muzika, zpravidla

zastoupená potulným flašinetářem a jeho nástrojem, který však chase vystačil k tanci a veselé zábavě.

Na závěr oslavy dostávaly děvečky, které v hospodářství sloužily, od hospodáře peníze, žnečky a česáči, kteří bývali většinou sjednáváni na práci na každý den zvlášť, pak od hospodyně dostali koláč a kolenč, aby si donesli domů výslužku.¹³

2.1.2.3 Keramika – výroba džbánek, půllitrů

Pomůcky: keramická hlína
strunka (drátek) na uříznutí hlíny
hrnčírský kruh
glazura

- 1 Tlakem prstů vyhloubíme uprostřed otvor (musí však zůstat dostatek hlíny na dně).
- 2 Dno uhladíme prsty.
- 3 Okolní hlínu vytahujeme do výšky. Z vnější strany půllitr uhladíme.
- 4 Strunkou výrobek odřízneme od kruhu, připevníme ouško a necháme „zavadnout“ (několik hodin proschnout).
- 5 Výrobek ponoříme přímo do kbelíku s glazurou. Buď napůl nebo nejprve vylít vnitřek a potom dekorovat.
- 6 POZOR! Důležité je dokonale otřít dno mokrou houbičkou, jinak se výrobek přilepí k desce v peci!
- 7 Naglazované půllitry necháme do druhého dne uschnout. Potom je vypálíme.

¹³ TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě. Leden – srpen*. Třebíč: Akcent, 2004, ISBN 80-7268-276-8, str. 301

2.1.3 Vinobraní

Vinná réva se v našich zemích pěstuje již od dob vlády Karla IV. V menší či větší míře se vysazovala v nejrůznějších oblastech, dokonce i tam, kde pro její pěstování nebyly vůbec vhodné podmínky. Jižní Morava a oblast kolem toku Labe jsou pro pěstování vinné révy z hlediska klimatických podmínek nejvhodnější. Proto se zde i v současnosti pěstování této plodiny věnují.

Z plodů vinné révy se vyrábí oblíbený nápoj – víno. O rozvoj výroby vína se zasloužila církev, která ho potřebovala při bohoslužbách.

Při ukončení sklizně vinné révy se dříve držel tento zvyk. Sběrači hroznů na sebe různě navěšeli poslední kusy, které na vinici sesbírali. Průvod, který odnášel poslední hrozny do kvasírny, vedl vinař vezoucí trakař s hromadou hroznů. Při každé lidové veselici nesměla chybět hudba, tanec, pohoštění a zábava.

S postupem času se oslavy závěru sklizně vinné révy stávaly okázalejší. Soustřeďovaly se do center nejrozsáhlejších vinařských oblastí. V Čechách to byl Mělník a na Moravě Znojmo.

Vinobraní v Mělníku je spojeno s postavou Karla IV., o němž se při slavnostech hrály scénky. Znojmu zase vévodí český král Jan Lucemburský, který město navštívil po zdařilém státnickém jednání. Město prý ho slavnostně uvítalo, hostilo a připravilo pro něj bohatý program s kejklíři, šermíři, hudebníky a zpěváky. Právě tato událost se stala ústředním motivem znojmského vinobraní. Městem prochází alegorický průvod v čele s králem a královnou Eliškou Přemyslovnou. K slavnostem patří různé krámky, stánky, ukázky lidových řemesel, scénky potulných herců a konzumace lahodného kvasícího vinného moštu – burčáku.

V souvislosti s vinobraním drželi ve vinařských krajích na jižní Moravě zvyk, kterému říkali „zarážení hory“. Konal se sedmého září den před svátkem Narození Panny Marie. Hlídač nebo-li hotař ráno u zповědi nechal posvětit polní květy, které uvázal v kytici a tu připevnil na dlouhou tyč. Na konec bodla narazil jablko. Potom ji

zanesl do vinohradu, kde vykopal jámu a přes ni tyč položil. Současně spálil kytici loňskou. Průvod, který vedl starosta, se pak vydal do vinohradu. Obešli třikrát vykopanou jámu, pokropili ji svěcenou vodou a pomodlili se. Všichni, kteří na vinici pracovali, pak do jámy vložili tři hrozny. Jáma se zaházela a tyč s kyticí se vztyčila. Vinohrad byl tímto zvykem „zaražen“, což znamená zavřený až do vinobraní, takže vstup byl zakázán.

Patroni vinařů jsou svatý Vincenc, svatý Florián, svatý Urban a svatý Martin. Nejuznávanější v Čechách byl především svatý Václav.

2.1.3.1 *Pranostiky*

Březen – pospěš s řezem.

Spí-li révy do svatého Jiří, na dobrý rok každý věří. (24. duben)

Urban krásný, vyjasněný hojným vínem nás odmění. (25. květen)

Medardovy mrazy vinné révy nepokazí. (8. červen)

Prší-li na svatého Barnabáše, padají hrozny do koše. (11. červen)

Červen mokrý a studený, vinař krčí rameny.

Když o svatém Vavřinci slunce svítí, budem dobré víno mítí. (10. srpen)

Krásně-li o Bartoloměji, vinaři se smějí. (24. srpen)

Svatý Václav víno chrání, po něm bude vinobraní. (28. září)

Když na Štěpána silný vítr bouří, vinař smutně oči mhouří. (26. prosinec)

Je-li v prosinci Mléčná dráha jasně a zřetelně viděti, bude rok budoucí víno viděti. Je-li však jen částečně viditelná, nebude mnoho obilí a vína.

2.1.3.2 *Malba na sklo*

Technika malby na sklo je známa již několik staletí. Nádherné umělecké kusy, které můžeme obdivovat v muzeích, jsou toho svědky. Zároveň však jde o techniku dostupnou všem, kdo mají chuť experimentovat.

Namalované ornamenty se zvýrazněnými konturami dodají i jednoduchým skleněným nádobám ušlechtilý vzhled. Jako mávnutím kouzelného proutku vzniknou

jedinečné originály, za něž sklídíte nejen jeden kompliment. Romantický dekor se bude nejlépe vyjímat na klasicky tvarovaných karafách a sklenicích. Moderní sklo můžete vyzdobit jednoduššími, geometrickými vzory. Ručně malované sklo není určeno k mytí v myčce nádobí!

Pomůcky: sklenice a karafa
zlatá, stříbrná, měděná konturovací pasta
barvy na sklo
tenký štěteček
nůžky lepicí páska
tlustý ručník
kuchyňská utěrka
vatelín
předlohy

- 1** Papír s předlohou zastříhneme tak, aby kolem vzorku zůstala malá rezerva. Potom jej vložíme do sklenice a upravíme tak, aby byl co nejbližší stěnám.
- 2** Papír přichytíme k okraji sklenice pruhem lepicí pásky. Pak nádobu vyplníme smotkem vatelínu, který zajistí, že se předloha nebude pohybovat. Pro dokonalé překreslení motivu je nutno, aby se papír dotýkal stěn.
- 3** K podložení sklenice použijeme tlustý froté ručník. Sklenici na něj položíme tak, aby byla dobře zafixována, a navíc ji přidržíme rukou. Nyní můžeme obtáhnout všechny vyznačené linie konturovací pastou z tuby.
- 4** Kruhový vzorek, jehož velikost jsme upravili podle rozměrů sklenice, přeneseme na nožku. Vybarvíme jej konturovací pastou na sklo, kterou necháme přes noc zaschnout. Pak barvu vypálíme v troubě podle návodu.
- 5** Nyní přeneseme na arch papíru vzorek určený na karafu. Papír zastříhneme kolem motivu, avšak nahoře necháme přečnívat dlouhý pruh. Svinutou předlohu vsuneme do karafy, upravíme a přichytíme k hrdlu lepicí páskou.
- 6** Odstříhneme kus vatelínu a napěchujeme jej dlouhou pletací jehlicí do karafy tak, aby předloha co nejvíce přiléhala ke stěně. Vzorek namalujeme konturovací pastou výše uvedeným způsobem. Na závěr barvu vypálíme.

2.1.4 Len a konopí

Textilní plodiny představovaly od pravěku významnou surovinu, zvláště v dobách, kdy si lidé na venkově sami zhotovovali hrubé látky a z nich pak šili šat. První zmínky o oslavách pocházejí až z doby po třicetileté válce. Nejvíce je jich ze Šumavy a z Českomoravské vrchoviny a některých dalších podhorských oblastí, které patřily od 18. století k největším producentům lnu a současně k místům, kde lidé doma za mzdu předli a tkali pro tehdejší manufaktury.

2.1.4.1 Petrolenka

*Petrolenko, Petrolenko,
vijeme ti věneček,
abys ty nám požehnala
napřesrok na líneček...*

Při sklizni lnu se pletly věnečky z posledních stébel nebo se zahrabala hrst stébel do země. Stejně jako při sklizni obilí se nechávalo na poli několik stonků lnu, jimž se říkalo petrolenka. To proto, aby byla příští rok větší úroda.

2.1.4.2 Konopická

Skutečná oslava se netýkala sklizně, protože to byl začátek dlouhého a poměrně složitého zpracování, jehož výsledkem po několika měsících byla koudel k předení nití. Dozrálý len se musel nejprve vytrhat a ještě na poli usušit, pak se buď omlátil cepem, nebo pročesal na velkých železných hřebenech zvaných drhelny. Dále se ještě máčel a sušil, nakonec třel, spíše se lámal, na mēdlicích a trdlicích ve zvláštních domcích zvaných pazderny. Tím končila práce se zpracováním lnu a mohla se konat malá slavnost. nazývala se konopická a je zaznamenána na celé střední a jihovýchodní Šumavě. Pořádaly ji dívky a šlo o veselou zábavu se zpěvem a tancem, jíž většinou předcházela rozpustilý průvod obcí. Večer si dívky samy volily tanečnický a řídily průběh oslavy, teprve po půlnoci předaly „právo“ zpět chlapcům.

2.1.4.3 Sáčky s potiskem

Pomůcky na zhotovení sáčku: jednobarevná přírodní látka (plátno, bavlna)
 šňůrka
 zavírací špendlík
 špendlíky
 krejčovský metr
 nůžky
 nit
 šicí stroj

1 Ke zhotovení podšitého sáčku ustrihneme tkaninu dvakrát větších než
chtěný rozměr sáčku; tedy na sáček o velikosti 32 x 42 cm potřebujeme
tkaninu o rozměrech 64x 84 cm s dvoucentimetrovým přídavkem na všech stranách.

2 Tkaninu přeložíme podélně lícem na líc. Na jedné polovině pak vyznačíme
ve vzdálenosti 3 a 4,5 cm od střední linie místa, kudy povedeme švy tvořící
tunel. Delší stranu uzavřeme, přičemž vyústění tunelu necháme volné.

3 Vzniklý útvar, připomínající dlouhý válec, nyní ohrneme směrem ven tak,
aby látka ležela dvojmo. Polovina s vyznačeným tunelem musí být
obrácena ven. Lícová strana tkaniny je vidět na vnější i vnitřní straně budoucího sáčku.

4 Nyní vytvoříme podle naznačených linií dva rovnoběžné švy, jež povedou
po celém obvodu horního okraje sáčku. Takto vznikne tunel s přesahem,
jenž se po zdrhnutí ozdobně našasí. Šířka tunelu je kolem 1,5 cm.

5 Když je tunel hotov, obrátíme celý útvar na rub, abychom mohli uzavřít
dosud neprošitou spodní stranu, tvořící dno sáčku. Po opětovném obrácení
na líc pečlivě upravíme spodní rohy.

6 Odstříhneme 80 cm šňůrky a provlékneme ji prošitým tunelem. Provlékání
nám půjde snáze, pokud k němu použijeme zavírací špendlík. Oba konce
zavážeme na uzel.

Pomůcky na zhotovení potisku: barva na textil

štětec

pevná fólie

fix na fólii

řezák

žehlička

předlohy

1 Předlohy několika motivů, podle nichž zhotovíme šablonu. Přeneseme je na dostatečně pevnou fólii z průsvitného plastu. K překreslení použijeme fix, jenž na fólii dobře drží.

2 Nyní položíme fólii na pevnou podložku, přidržíme ji pevně jednou rukou a druhou rukou vyřízneme příslušné části. U drobných detailů se osvědčilo držet řezák nehybně a pohybovat naopak fólií.

3 Aby bylo umístění motivů rovnoměrné, tkaninu předem složíme v pravidelných odstupech a jednotlivé ohyby zažehlíme. Šablonu potom jednoduše přiložíme na místo, v němž se kříž dvě linie.

4 Šablonu přiložíme na požadované místo, vyrovnáme ji a vyříznuté plochy vybarvíme silným štětcem s krátkými štětinami. Štětec držíme ve svislé poloze a barvu nanášíme na tkaninu lehkým poklepáváním.

5 Na druhou stranu sáčku můžeme omalovat jinou kontrastní barvou. Šablonu, kterou jsme již použili, nesmíme zapomenout nejprve vyčistit a osušit.

6 Při probarvování nanášíme vždy jen malé množství barvy, abychom se vyhnuli jejímu zatékání pod okraje šablony. Na závěr přeložíme přes motivy savou utěrku.

2.1.5 Brambory

Brambory u nás patří k základním zemědělským plodinám. Dříve se jim říkalo „chléb chudých“, protože se pěstovaly téměř na každé zahradě nebo poli a pro chudé to bylo jedno z mála jídel, které si mohli dovolit.

Do Evropy se dostaly z Ameriky a byly považovány za okrasnou květinu. V 18. století se staly krmivem pro dobytek a lidé je začali jíst až v době hladomoru za vlády Josefa II.

Název dostaly podle kraje, odkud k nám byly přivezeny, tedy z Branibor v Německu. Říkalo se jim také zemská jablka, zemčata, zemáky či erteple (srov. něm. r Erdapfel).

K této plodině se neváže příliš mnoho zvyků. Snad jen na Českomoravské vrchovině, kde se pěstovaly na větších statcích, po ukončení sklizně hospodyně pohostila sběrače dobrým obědem a alkoholem. Společně se pak veselili v hospodě.

Po ukončení sklizně zůstávalo na poli sem tam pár brambor. Ty pak sbírali pasáčci a pasačky a pekli si je v popelu z ohně z bramborové natě. Čekání na pochoutku si krátili různými hrami.

2.2.5.1 *Jabkancová pouť*

V současné době se stále ještě v některých oblastech brambory nazývají původním jménem „zemská jablka“. A tak se například v České Třebové pořádá v polovině listopadu pravidelná jabkancová pouť, jejímž hlavním lákadlem je zvláštní pečivo z bramborového těsta.

Jabkancové placky

Brambory uvařené ve slupce hodně do měkka se oloupou, rozmačkají, trochu osolí a přidá se k nim hladká mouka. Z těsta, které nesmí být moc tuhé, se uválí dlouhá šiška a z ní se nakrájejí kolečka. Válečkem na těsto se z nich vytvoří placky. Na ně se položí tvarohová nebo povidlová náplň a přeložené napůl se pečou dozlatova. Nakonec se teprve masť a cukrují.¹⁴

2.1.5.2 Pranostiky

Na svatou Františku déšť, neurodí se brambory. (9. březen)

Na Kazimíra pohoda – na brambory úroda. (5. březen)

Na svatého Jakuba brambor plná úroda. (25. červenec)

Prší-li o svatém Rochu – bramborů každý den trochu. (16. srpen)

Na svatého Matouše – brambory do koše. (21. září)

2.1.5.3 Výroba bramborových razítek a práce s nimi

Pomůcky: syrové brambory
nůž
vykrajovátko např. na vánoční pečivo atp.
čtvrťka papíru
vodové barvy
štetce
kalíšky na vodu
tužka

Bramboru rozpůlíme na půlku. Do půlky brambory vtlačíme libovolné vykrajovátko a nožem jej asi tak v půlce vykrajovátko obřízneme kolem dokola. Na

¹⁴ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 227

jedné straně nařízne kolmo k vykrajovátku a pomalu přebytečnou bramboru odstraníme. Potom ho odstraníme. Každé razítko má tedy jiný tvar.

Na čtvrtku si předkreslíme podzimní motiv (strom, list, pole, ...) a bramborovými tiskátky jej vybarvíme.

2.1.6 Řepa

Řepa krmná pro dobytek, ale i řepa cukrová pro výrobu cukru se u nás pěstují od konce 17. století. Oslavy ukončení vyorávky nebyly nikdy tak okázalé a obvykle se podobaly ukončení sklizně brambor. Čeled' dostala lepší jídlo, drobnou odměnu a ukončení práce pak oslavila v hospodě.

2.1.6.1 Hrad z cukru

Pomůcky: 1 kg kostkového cukru
1 jahodový, malinový, čokoládový, vanilkový pudink
miska a mělký talíř
voda

Pracovní postup (*viz příloha č. 1*)

Do misky nasypeme pudink a smícháme ho s trochou vody tak, abychom do této směsi mohli namáčet kostky cukru, který se však nesmí rozpustit. Na mělký talíř skládáme namočený cukr do zamýšleného tvaru půdorysu hradu, postupně na půdorys lepíme další kostky cukru až do požadované výše a tvaru. Když hrad dostavíme, můžeme do něj vložit zapálenou čajovou svíčku a hrad se stává hezkým voňavým svícem.

2.1.7 Poutě

Pout' znamenala putování věřících na některé svaté místo. Tato místa se stala známá tím, že se tam podle ústní tradice událo něco mimořádného, nějaký zázrak, nebo se zde objevil nějaký svatý. Celé zástupy lidí se tam pak vypravovaly a modlily se zde, protože věřily, že prosby v těchto místech budou snáze vyslyšeny.

Zpočátku se navštěvovala hlavně místa spojená s osobou Ježíše Krista. Později vznikala poutní místa i jinde v Evropě. Nejvíce poutních míst souvisí s Pannou Marií. V naší zemi jsou nejznámější Svatý Kopeček u Olomouce, Velehrad, Hostýn, Zašová na Valašsku, Svatá Hora u Příbramí. O jejich rozvoj se zasloužila církev, které záleželo na tom, aby rostla zbožnost lidu. Na těchto místech vyrostly za přispění štědrých dárců kapličky nebo i honosné kostely.

Cesty do těchto mnohdy i velmi vzdálených míst nebyly většinou nijak značeny. Proto je ve vsi organizoval někdo, kdo cestu znal. Celou cestu procesí doprovázel vůz, na kterém se vezlo jídlo a přikrývky. Poslední část poutě se často absolvovala po kolenou, přičemž se věřící modlili za zdraví, úspěch a další pro jejich život důležité věci. Zapalovaly se svíce nebo na toto místo nosily drobné oběti v podobě figurek různých obětních zvířat vyrobených z vosku, dřeva, železa apod. Pak se konaly mše.

K poutím neodmyslitelně patřily různé stánky s růženci, svatými obrázky, perníkovým pečivem, hračkami, ...

Současná doba dává poutím jiný smysl než jen náboženský. Vznikají na místech, která nabyla nějakého symbolického významu. K takovým patří například známá Lennonova zeď v Praze nebo hrob zpěváka Michala Tučného v Hořticích. Lidé sem chodí rozjímat a přemýšlet.

2.1.7.1 Pozvánky na pouť

Pomůcky: barevné křídý
plochý kámen nebo váleček na nudle
voskovaný papír
několik kelímků
lžičky
cukr
disperzní lepidlo
štetce
kbelík teplé vody, ručník
čtvrťka A5
nůžky nebo řezák
tužka
pravítko

- 1** Křídu položíme na voskovaný papír a rozmačkáme ji kamenem nebo válečkem.
- 2** Papír přehneme a rozdrčenou křídu nasypeme do kelímku. Podobně to uděláme s ostatními barvami.
- 3** Nabereme jednu plnou lžičku křídý jedné barvy a nasypeme ji do prázdného kelímku.
- 4** Přidáme jednu lžičku cukru a zamícháme. Pak přidáme jednu lžičku lepidla. Lžičkou nebo štětce křídu, cukr a lepidlo promícháme.
- 5** Postup opakujeme s křídami ostatních barev.
- 6** Když máme barvy takto přichystané, začneme jimi malovat po papíře. (Když takto namíchaná barva uschne, bude lesklá a průsvitná. Necháme barvu přes noc uschnout.
- 7** Čtvrťku přeložíme napolovic. Na jedné straně si nařízneme čtvereček a na tuto stranu nalepíme namalovaný papír, který jsme nechali přes noc uschnout.

2.1.8 Posvícení

Posvícení je výroční slavností konanou na památku posvěcení kostela a podzimní posvícení bylo vlastně určitým vyvrcholením zemědělského roku a kalendáře, v některých oblastech pak vůbec proto nejslavnějším svátkem. Posvícením se tedy končil cyklus výročních obřadů vesnice. V mezidobí do adventu bylo již jen několik významných dnů v kalendáři lidových obyčejů. Byly to především svátky mrtvých – svátek Všech svatých a Dušiček, jejichž souvislost s pohanským kultem předků je patrná.

2.1.8.1 Tabule ve znamení „zlata“

Dopřejeme-li si při svátečním stolování vše, co dělá slavnost slavností: dobré jídlo, lákavou výzdobu a milé hosty. Překvapením pro všechny může být dokonale sladěná dekorace, jejímž spojujícím prvkem je zlatá barva.

Zlatá není pouze tradiční barvou Vánoc – dokáže navodit slavnostní atmosféru i při mnoha jiných příležitostech. A ty se po celý rok střídají v takřka nepřetržitém sledu: kulaté narozeniny, svatební hostina či pouhý večírek v kruhu přátel.

Pomůcky: látkové ubrousky
brambory
nůž
zlatá barva na textil
středně velký štětec
tužka
zlatá vyšívací příze a vyšívací jehla
žehlička

Bramborová tiskátka nám pomohou při efektním potisku ubrousků, ale i větších kusů textilu: můžeme jimi např. vyzdobit čtverec o rozměrech 80 x 80 cm, který pak ozdobně nařasíme a umístíme do středu stolu, kde bude vytvářet optické těžiště tabule.

Před začátkem tisku je třeba tkaniny předeprat, aby získaly potřebnou savost, jež je podmínkou dokonalého probarvení. Po zaschnutí je nutné barvu fixovat: děje se tak nejčastěji přežehlením z rubové strany. Pokud obtištěný vzorek nemá požadovanou sytost, můžeme jej snadno dotvořit štětcem namočeným do téže barvy.

Dekorace ve tvaru spirály, která se nádherně vyjímá na látkovém ubrousku, se může zdát složitá. Nic se však nestane, pokud budou její tvary poněkud nepravidelné: čára, jež je tu silnější a tu zase tenčí, působí naopak velmi živě a přirozeně. Před vybarvením si můžeme obrysy předkreslit tužkou.

Látkový ubrousek s potiskem

1 Na řezné ploše rozpuštěné brambory vytvoříme ostrým nožem reliéf ve tvaru čtverce, jehož hrana by měla být dlouhá zhruba 1,5 cm. Pak na tiskátko nanese štětcem rovnoměrnou vrstvu zlaté barvy.

2 Takto připraveným tiskátkem nyní vytvoříme v rohu látkového ubrousku tři nepravidelně uspořádané čtverce. Po každém obtisknutí je třeba obnovit vrstvu barvy, aby byly všechny motivy stejně syté.

3 Obtisky necháme zaschnout. Pak mezi nimi vyznačíme tužkou, rovněž v nepravidelném rozmístění, několik drobných kroužků.

4 V označených místech vyšijeme zlatou vyšivací přízí tečky. Použijeme spíše tenčí přízi, aby vyšivka nepůsobila příliš robustně.

Malování na látkový ubrousek

1 Namalujeme v rohu látkového ubrousku štětcem zlatou spirálu. Začneme ve středu a pokračujeme směrem ven. Uprostřed by čára měla být tenká, dále se může rozšiřovat.

2 Když barva dokonale zaschne, můžeme zvýraznit vnitřní okraj spirály na několika místech zlatou vyšivkou. Použijeme pokud možno volnější, mírně šikmý stonkový steh.

Nádobí se zlatými ozdobami

1 Ozdoby ze zlaté fólie podtrhnou optický výraz zejména u hranatých talířů. Nastříháme pruhy široké kolem jednoho centimetru jak zmatné, tak z lesklé samolepicí fólie.

2 Tyto pruhy pak nalepíme střídavě podél okraje talíře tak, aby se v rozích křížily. Konce fólie ponecháme o něco delší a zahneme je na spodní stranu talíře.

3 Jinou možností je zhotovit dekoraci ve tvaru čtverců: ta se dobře vyjímá i na kulatých talířích. Můžeme zkombinovat velké a malé čtverce z lesklé a matné fólie.

2.1.9 Svátky

Svatý Václav (28. září)

Svátek svatého Václava se slavil po celé zemi, neboť je českým patronem. Konaly se slavnostní mše i lidové veselice, pořádaly se poutě a posvícení. Některé slavnosti byly spojené také s tím, že je považován za patrona vinařů a sládků.

Podle tradice v některých krajích končila tohoto dne čeledi služba, která si hledala nového hospodáře pro další rok (stejně tomu bylo jinde na svatého Martina – 11. listopad). Někde to bylo spojeno i s volbou chudého krále a chudé královny, s obchůzkami po domech a veršovanou koledou. Den končival večerní hostinou a tancem.

I v dnešní době se v některých městech konají svatováclavské slavnosti s alegorickými průvody, šermířskými souboji, předváděním starých řemesel i hudbou a tancem.

Svátek Všech svatých (1. listopad)

Svátek vychází z historických událostí, a to z církevního vysvěcení Pantheonu v Římě roku 609. Všech svatých je vzpomínkovou slavností zemřelých, kteří již dosáhli věčné blaženosti.

Dušičky - Památka zesnulých (2. listopad)

Svátek je vzpomínkou na zemřelé, jejichž duše pobývají ještě v očistci.

Podle lidové víry vystupují v předvečer Dušiček duše zemřelých z očistce, aby si alespoň jednou v roce odpočinuly od muk. S tím souvisela i řada pověr. Lampa se tento den plnila místo olejem máslem, aby si duše mohly potřít spáleniny, které v očistci utrpěly. Rodina pila večer studené mléko nebo se jím postříkali, neboť věřili, že tím zchladí svou duši.

Konaly se průvody na hřbitovy, lidé i dnes navštěvují hroby svých zemřelých blízkých a přátel a stejně jako dříve je zdobí svíčkami, květinami a věnci.

Halloween

Tento svátek se slaví především v Americe v předvečer svátku Všech svatých, tedy 31. října. Do Ameriky se pravděpodobně dostal z Irska, chudé katolické země, odkud v minulosti směřovalo do zámoří za lepším životem několik vln vystěhovalců. Název vznikl z výrazu All Hallow's Eve (předvečer Všech svatých).

Dnes se halloween odehrává hlavně jako zábava ve znamení masek a převleků, v posledních letech tento zvyk přišel i k nám.

Dlabání dýní

Dutá dýně, vyřezaná do vzhledu rozšklebeného obličejce, nabývá rozsvícením svíčky uvnitř strašidelného výrazu. Nahradila původně používanou řepu a je mnohem dekorativnější. Většinou se používá odrůda velkých oranžových dýní.

Pomůcky: dýně, cuketa, řepa, lilek
čajová nebo hřbitovní svíčka (podle velikosti dýně)
přírodniny – větvičky, listí, peříčka, suché plody apod.
dřevěný špalek

Nejprve musíme zajistit stabilitu dýně (cukety, řepy, lilku apod.). Jestliže se kolébá, je nutné spodní část trochu seříznout. Z horní části kolem stopky odkrojíme víko, v němž uděláme několik malých otvorů pro odvod vzduchu. Vydlabeme dužninu, nejlépe pomocí lžice. Semena dáme sušit a později využijeme jinak. Vyřizneme části obličejce, případně uši a vlasy a dovnitř vložíme kalíšek se svíčkou. Podle fantazie přizdobíme různými přírodninami. Výrazy obličejce mohou být strašidelné, roztomilé, smutné apod. Položená na dřevěném špalku působí svítilna velmi dekorativně. Dbáme na to, aby svíčka nebyla příliš vysoká, jinak plamen zevnitř ožehává klobouček. Vystihneme-li správnou dobu, než dužina uvnitř začne plesnivět, a dýni postavíme na radiátor, časem se svaští, vyschne a vznikne velice zajímavý a krásný patvar, který vydrží velmi dlouho.

Svatý Martin (11. listopad)

Již ze 14. století se nám dochovala jedna z martinských koled, s níž obcházeli domy ve městech hlavně chudí žáci, ale také městští zaměstnanci a dokonce i kat. Po domech chodili i vážení hodnostáři církve a cechů.

Svátek svatého Martina byl na našem venkově tradičním dnem, kdy čeledi končila služba u hospodáře, a proto se uzavíraly smlouvy nové nebo si čeled' hledala

lepší službu. Časem se k tomuto dni přiřadil i jeden z nejoblíbenějších termínů pro podzimní posvícení.

*Ale vy, bratři milí, mějtež na paměti,
svatého ščedrotu Martina rytieře
nynie v této mieře –
nechcete-li husi dáti, dajte dva peniaze.*

*Ač nás darujete, odplatu vezmete,
v království nebeském, s Bohem tam bydlíce,
s ním se radujíce
a na věky s anjeli amen zpievajíce.*

(úryvek z žakovské koledy)¹⁵

Polaz - pajak

Polaziti – chodit po koledě, polaznik – koledník. S těmito archaickými termíny se setkáváme v období Vánoc nejen u nás (Orava), ale i na Balkáně. Stejně starobylá je i forma předmětů nesoucích tento název. Dodnes se tvoří na sousedním polském území, kde je jejich sluncovitá podoba výstižně vyjádřena termínem „pajak“ – pavouk.

Staré typy byly i u nás zdobeny plody, peříčky, později kvítky vystřihamými z pestrých papírů. Střed tvořila koule z hlíny nebo brambora, do ní byly soustředně napíchány slámky či špejle s ozdobou na konci. Zavěšovaly se ke stropu světnice, a proto byly někdy též nazývány *podlažník*.

Pomůcky: modelářská hlína, eventuálně těsto upečené do tvaru koule o průměru
10 cm
150 kusů špejlí
barevný papír
zlacené ořechy

¹⁵ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 254

malé kuličky z těsta upečené do několika odstínů
mandle, rozinky, sušené ovoce (švestky, meruňky, ...)

Z barevných papírů vystříháme 150 koleček asi o průměru 5 cm a napícháme na konce špejlí. Špičku zakončíme hráškem, rozinkou nebo švestkou, mandlí apod. Na samostatné špejle nabodáme zlacené ořechy a pečené kuličky. Všechny špejle zkrátíme asi o 5 cm. Tento připravený materiál pak napichujeme soustředně do připravené středové koule z hlíny nebo tuhého těsta. Špejle vpichujeme do stejné hloubky (asi 3 cm), aby se tvořila pravidelná koule. Vpichy vedeme od sebe asi v centimetrové vzdálenosti. Celý objekt pak pověsíme na šňůrku ke stropu.

Svatá Kateřina (25. listopad)

Svátek svaté Kateřiny býval ještě nedávno ve znamení tanečních zábav, zvaných kateřinské, při nichž měly přednost ženy. „Ženské právo“ znamenalo, že o celou organizaci se staraly ženy, samy si také vybíraly tanečnický a partnery. A to celý den a noc až do rána, kdy se vše vracelo do obvyklých kolejí.

Kateřinské zábavy a plesy bývaly v roce poslední, protože za několik dnů začínal advent, doba předvánočního půstu, kdy se podobné akce nesměly konat. A tak si lidé chtěli ještě naposled užít zpěvu, tance a zábavy. Kdysi se den svaté Kateřiny oslavoval ještě rozpustileji, s občůzkami v maskách, divadelními scénkami, někde i nadílkou. I v nich hrály ženy hlavní roli.

Svatý Ondřej (30. listopad)

Tento svátek byl v lidové víře považován za vhodný den k věštění. S postavou samotného Ondřeje však tato pověra nijak nesouvisela. Šlo o náhodu, protože jeho svátek připadal na počátek zimního adventu. Pro církve byl však den svatého Ondřeje významným svátkem, kromě jiného i proto, že jím začínal liturgický rok. V Římě jej slavili už od šestého století.

3. ZIMA

„Kouzelný podzim už vytáhl své poslední barevné trumfy. Hýřivé barvy, kterými nás příroda udivovala, se pomalu vytrácejí pod bělostným pápěřím prvních sněhových vloček. Poznání, že dny jsou stále kratší a země se zahaluje do temného roucha dlouhých nocí, dává tušit příchod bělostného období – zimy. Nastává čas, kdy si zkrehlými prsty zapínáme i ten poslední knoflík na kabátě.“¹⁶

3.1. LIDOVÉ TRADICE

3.1.1 Přástky

Společenského života si lidé nejvíce užili při přástkách. Předení lnu či konopí na nitě, z nichž se potom tkaly látky, se ženy věnovaly prakticky celou zimu. Obvykle se scházely v jedné chalupě, aby ušetřily za topení a světlo, a také proto, že se jim lépe pracovalo v kolektivu. Při práci si vyprávěly a zpívaly, hostitelka vždycky připravila pohoštění. Často sedávali při přástkách se ženami i muži a popíjeli, hráli karty, vyprávěli a bavili se oblíbenými hádankami a hrami. Mládež těchto večerů využívala k vzájemnému setkávání a bližšímu seznamování. Většinou přitom nechyběl alkohol, a tak přástky končily dost bujaře a ne příliš mravně. Velice brzy se staly trnem v oku církvi i vrchnosti. Na konci přástek byla přástevnická slavnost, která se nazývala „dlouhá noc“.

Přástky a dlouhou noc také popisuje Božena Němcová v povídce Dlouhá noc a již za jejího života se měnily zvyky.

„Dlouhá noc je slavnost přástevnická, která se ještě za mých mladých let v mé otčině skoro bez proměn slavila. Ale dále se víc a víc měnila, až z ní konečně, jak jsem slyšela, udělali bál! – Co nevidět přestanou snad na vesnicích všesky ty nenučené, rozmilé radovánky, a místo posvícenské muziky, obžinek, oraček aj. budou bály

¹⁶ ŠOTTNEROVÁ, D. Adventní čas. Olomouc: Rubico, 2005, ISBN 80-7346-050-5, str. 6

a besedy. Furiant, ruchadlo, ovísek, bolečko, a jak se ty rozmanité tance jmenují, všesky přestanou; selský junek ve fraku a glasovaných rukavičkách se bude zapisovat buclaté selce ve věnci a florových šatech na půl quadrilly do tanečního pořádku. – Všecko pokračuje s duchem času! –

Jak známo, konají se ve vesnicích přástvy, jakmile přestanou polní práce, až zase nastanou. V některých místech, jako například v Šumavských horách, dá na světlo každý týden jiný hospodář, a když se všichni ve vesnici vypořádají, začne se od prvního. Ale v mé otčině zvolí si děvčata nejraději jedno neb dvě místa, kam se po celý čas scházejí. Bývá to buď u mladých manželů, neb u vdovy, aneb kde jsou dcery ve statku a nikdo není nemocen aneb mrzut. Na světlo platí dohromady. Po celý čas přástvy má dovoleno buď si dcera, buď si služebná, to pro sebe schovat, co přes úkol napřede. Druhý aneb třetí týden masopustní se slaví dlouhá noc. Děvčata si přepočtou přízi, kterou byly o přástvách napředly, a která byla nejpilnější, ta je královnou dlouhé noci. Na den slavnosti se strojí před muzikou u královny večere, ku které ovšem každá přástevnice něco koupí z peněz, jež ztržila za přízi přes úkol napředenou, ale za to si pozve každá svého hochu. (U večere není kromě přástevnic nikoho, ale každá pošle od jídla výsluhu domů.) Královna si musí zvolit krále; ten dá vrkoč a platí muzikanty, ona musí zase nejvíce na večeri přidat, musí kužel strojít a musí dát hochům pítí.“¹⁷

3.1.1.1 Vrkoč

V některých krajích bylo zvykem vyhlašovat nejlepší přadlenu, královnu dlouhé noci, které patřil jako odměna nazdobený vrkoč z těsta.

Velké vrkoče měly i několik pater a zhotovovaly se tak, že jednotlivé upečené věnce napichovaly nad sebe na špejle a každý další byl vždy o něco menší, takže výsledným tvarem byla homole. Měl-li vrkoč pět až šest pater, mohl být vysoký skoro jeden metr. Na špejlích byly navlečeny sušené švestky, ovoce, rozinky, cukroví apod.

¹⁷ NĚMCOVÁ, B. *Dobry člověk a jiné povídky*. Praha: B. Procházka, 1925, str. 162 - 164

Poslední patro nekončilo věncem, ale špejle byly svázané pentlí a zdobeny zelenou větvičkou rozmarýny.

V okolí Vysokého Mýta se vrkoč strojí dětem i na svátek svatého Mikuláše.

Jeho podkladem byl věnec z kynutého rohlíkového těsta kruhového tvaru o průměru 20 cm. Do něj bylo napíchnáno šest špejlí dlouhých 24 cm s navlečenými fíky, sušenými meruňkami, jablkovými křížalami a sušenými švestkami. Nahoře se hůlky sbíhaly do jablka. Podobné kratší špejle se do jablka zabodly šikmo shora, podobně zdobily a ověsily cukrovím baleným ve zlatém papíře, na šňůrkách přivěšenými sušenkami, ovocným želé apod. Celá stavbička byla asi 40 cm vysoká.

Suroviny - těsto (4 věnce):

1 kg polohrubé mouky

1 Hera

1 kvasnice

14 dkg cukru krupice

špetka soli

3/8 l mléko

2 žloutky

10 dkg rozinek

10 dkg mandlí

10 dkg kandované pomerančové kůry

pečicí papír

sušené ovoce – rozinky, švestky, meruňky, jablka, fíky

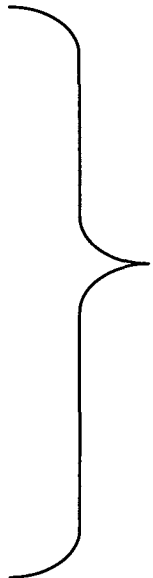
ovocné želé

třepení

ozdobné nitě

špejle

jablko

těsto na cop

1 Nejprve dáme rozehřát Heru a ohřát mléko. Do hrnku dáme lžící cukru, nalijeme mléko a do něj rozdrobíme droždí, zamícháme a dáme na teplé místo.

2 Do mísy na zadělání těsta nasypeme mouku, cukr, špetku soli, 2 žloutky, nato nalijeme vzešlé kvasnice a trochu zamícháme. A postupně přiléváme mléko a Heru až vypracujeme tužší těsto.

3 Po vypracování těsto posypeme moukou, přikryjeme utěrkou, na ni položíme polštářek a dáme do tepla kynout. Asi po hodině těsto zmáčkne a necháme zase kynout. Po další hodině je těsto vykynuté.

4 Těsto rozdělíme na čtyři části. A každou část rozdělíme na tři části. Z těchto částí vyválíme „žížaly“, ze kterých upleteme cop. Ten spojíme do kruhu a upečeme. Pečeme asi 45 minut při 180°C.

Výroba vrkoče:

Šest špejlí ozdobených sušeným ovocem, rovnoměrně napícháme do věnce. Na tyto špejle napícháme jablko a do něj zapícháme další ozdobené špejle.

3.1.2 Advent

Advent zahrnuje období přibližně čtyř týdnů před Štědrým dnem a začíná vždy v neděli nejbližší svátku svatého Ondřeje (30. listopad). Mohou to tedy být neděle mezi 27. listopadem a třetím prosincem, z toho vyplývá, že adventní doba trvá 22 až 28 dnů.

Věřící lidé se v této době připravují na příchod Spasitele, proto by měli dodržovat půst, chodit pravidelně do kostela, zachovávat střídmost v jídle, pití a dodržovat zákaz tance, zpěvu a zábavy. Ale i v adventu je několik svátků světců, a proto docházelo k porušování postních pravidel. Ke svátkům některých světců si lid připojil své zvyky a obyčeje, z nichž některé navazovaly na pohanské obřady, spojené s oslavou zimního slunovratu.

Adventem začíná liturgický rok, protože křesťané počítali čas náboženského roku od narození Krista. Liturgický rok se nikdy nekryl s kalendářním rokem, ale jeho běh vycházel z Nového zákona a začínal první adventní nedělí.

V tomto období se v kostele nezdobil oltář květinami a všechno je laděno do tmavě fialové barvy, ale výjimkou byla třetí neděle v pořadí tzv. Gaudete, která probíhá v radosti. Tehdy je kostel vyzdoben květinami a liturgická barva je růžová. Při mších se každý den zpívají úvodní písně tzv. roráty (z latinského *Rorate coeli ... - Rosu dejte, nebesa ...*).

3.1.2.1 Adventní věnec

Adventní věnec se v lidové tradici objevuje až v první polovině 19. století v protestantské části Německa. Pověsil ho na dveře sirotčince Johann Heinrich Wichern v Hamburku. Tento věnec byl ozdobně vyřezán ze dřeva. Wichern každý den připevnil zapálenou svíci na věnec. Pod věncem byla pokladnička na milodary pro sirotky.

Později se našlo i vysvětlení symbolů adventního věnce. Základem byl jeho kruhový tvar a ten znázorňoval jednotu lidí a Boha. Pokud byl vyroben z čerstvých větviček jehličnanů, pak se tím symbolizoval věčný život, který Ježíš Kristus přislíbil všem věřícím. Zapálené svíce představovaly plamen Kristovy lásky ozařující každého člověka. Svíce jsou čtyři a počínaje prvou adventní nedělí se vždy zapálí jedna svíce.

3.1.2.2 Adventní kalendář

Adventní kalendář je mladším zvykem než adventní věnec, ale mezi dětmi je stále oblíbený. Dnes je to spíš hračka nebo dárek. Má nejrůznější podobu, ale vždycky obsahuje tolik dílů, kolik dnů je od prvního prosince do Štědrého dne.

3.1.2.3 Adventní svátky

Svatá Barbora (4. prosinec)

Svatá Barbora zemřela mučednickou smrtí okolo roku 303. Tehdy vládl impériu císař Maximianus, který vydal nařízení, aby křesťané byli usmrceni. Ale působnost této směrnice si příliš horliví římské správcí ve východních provinciích rozšířili na všechny křesťany. Proto bylo možné odsoudit i Barbaru, dceru kupce Dioskura v bithýnském městě Nikomédii (na severozápadě Malé Asie). Její příběh je velmi jednoduchý. Za křesťanské přesvědčení trýznil dívku nejdříve otec, pak ji vydal římskému soudci Marcianovi, který ji podrobil hrůzným mukám, umírající ji vláčeli nahou na popraviště, kde jí vlastní otec sťal hlavu. Přihlížející dav propadl hrůze a zděšení, Barbařina muka a způsob popravy veřejně odsuzovali i odpůrci křesťanů. Barbara byla zapsána do Martyrologia, původního seznamu křesťanských mučedníků, avšak autor zápisu patrně neznal její původní jméno, a zapsal ji proto jako „barbarku“, prostě dívku z Nikodémie, která nebyla římskou občankou.

V lidové tradici je svátek svaté Barbory spjat s věštbami, a to především věštby dívek o jejich budoucím osudu. Bylo zvykem sázet višňové a třešňové odnože, zalévat vodou, kterou dívka nabrala do úst. Rozkvetla-li ratolest (tzv. barborka) do Vánoc, soudilo se, že se dívka do roka vdá.

Svatý Mikuláš (6. prosinec)

Staré tradiční zvyky mívají vždy počátek. Mikulášské nadílky v předvečer šestého prosince, punčochy za oknem plné jablek a ořechů, chození Mikulášů s andělským a čertovským doprovodem – to vše má původ v neobyčejné dobrotivosti člověka, který žil před více než sedmnácti stoletími a dával dary anonymně, v noci, neboť nestál o díky a chválu.

Svatý Mikuláš se narodil po polovině třetího století v řeckém městě Patrasu. Jeho zámožní rodiče brzy zemřeli a zanechali mu značné bohatství. Díky tomu mohl

podporovat chudé, ale nejraději obdarovával potají. Jakýsi muž z Patrasu se ocitl v tak kruté nouzi, že nemohl uživit své tři dcery, proto se rozhodl dát je do nevěstince. Mikuláš nešťastnice zachránil. Po třikrát a vždy v hluboké noci hodil do jejich příbytku značné částky peněz, označené jako věna. Děvčata se pak výhodně provdala, a tak byla zachráněna celá rodina. Časem se o tom začalo mluvit, rostla Mikulášova sláva, všichni velebili dobrodince, který to nemohl vydržet a raději utekl do světa. Později se stal biskupem v Myře na jižním maloasijském pobřeží. Ujímal se prý zvláště chudých dětí a štědře je obdarovával. Za císaře Diokleciána byl uvězněn, jeho proces však neskončil smrtí. Došlo ke změnám na římském trůnu a císař Konstantin povolil křesťanské vyznání. Mikuláš byl propuštěn na svobodu a vykonával dál svůj biskupský úřad. Zemřel kolem roku 345.

Svatá Lucie (13. prosinec)

Svatá Lucie žila koncem druhého století na Sicílii. Od dětství byla velmi zbožná, nechtěla patřit žádnému muži, jen Bohu, a chtěla mu zasvětit celý svůj život. Rodiče s ní měli jiné plány, chtěli ji výhodně provdat za člověka bez vyznání. Lucii se podařilo přesvědčit matku, aby ji neprovdala, ale odmítnutý ženich ji udal jako tajnou křesťanku. Svého přesvědčení se nechtěla vzdát, a proto mělo být jejím trestem umístění v nevěstinci, kam ji měli potupně odvézt na voze taženém voly. Ale stal se zázrak a vůz se nepohnul ani o píd'. Byla uvržena do vězení a krutě mučena. Její víra však byla velmi silná, její život ukončil kat bodnutím dýky do jejího hrdla.

Sama svatá Lucie dala zde opět v lidové představě své jméno Luckám, Lucám, ženám, které byly bíle oblečené, na obličejích měly strašidelnou masku s klapajícím zobákem a v ruce držely pometlo nebo peroutku z husích brků. K tomuto dni se vztahoval i zákaz předení. Lucky chodily po domech bdít nad tímto zákazem. I když se vyvinulo z tohoto zvyku nakonec strašení dětí, tušíme, že tradice tohoto dne byla mezi lidem velmi silná. Byla to tradice hojně opředaná pověrečnými představami, vztahujícími se většinou k ochraně před zlými nadpřirozenými silami.

3.1.2.4 Vonné svíčky s vánočním kořením a hvězdičky a srdíčka z koření

Svíčky

Když se v době adventu začne domem linout vůně vanilkových rohlíčků, perníčků a dalšího vánočního pečiva, vědí všichni, že Vánoce jsou již za dveřmi.

Koření, které tradičně spojujeme s vánočními svátky, jako je skořice, badyán či hřebíček, bylo kdysi velmi vzácné, neboť do Evropy putovalo po dlouhých a nebezpečných obchodních cestách ze zemí Orientu. Dnes je tomu jinak, neboť pro ně stačí zajít do nejbližšího obchodu s potravinami. Neodolatelnou vůni Vánoc si můžeme zpřítomnit také jiným způsobem: koření zalijeme do vosku a vytvoříme tak svíčku, která provoní náš obývací pokoj a vnese do něj kouzlo svátků.

Pomůcky na svíčky: parafínový granulát
 knoty
 sklenice
 badyán
 svitky skořicové kůry
 bobkový list
 hřebíček
 sušené plátky citrusových plodů

Granulovaný parafín lze zakoupit v některých drogeriích, papírnicích či obchodech s domácími potřebami. Můžeme však také využít nedohořelých svíček, které nám zbyly z minulých Vánoc: nožem je opatrně rozdělíme na kusy, uvolníme z nich knot a dále postupujeme popsáním postupem.

Také knoty, které budeme ke zhotovení svíček potřebovat, dostaneme ve specializovaných prodejnách. Knoty existují v několika tloušťkách, které odpovídají průměru svíčky. Proto bychom již při koupi měli vědět, jak velká bude nádoba, do které budeme svíčku odlévat.

Sušené plátky citrusových plodů můžeme buď zakoupit, nebo si je sami připravit: stačí jen nakrájet vybraný plod na tenčí plátky, navléci je na motouz a pověsit nad topení. Zhruba po týdnu jsou plátky usušené. Pokud chceme sušení urychlit, vložíme citrusy do klasické nebo mikrovlnné trouby.

K uvolnění svíček z formy je třeba její povrch ohřát: podržíme proto sklenici pod tekoucí horkou vodou a pak svíčku opatrně vytáhneme za knot nebo za vyčnívající svitek skořice.

Svíčka s kořením

1 Nasypte granulát do menšího hrnce a při střední teplotě jej roztavíme. Jako formu k odlití svíčky můžeme použít například sklenici od marmelády. Vosk nalijeme na dno sklenice do výšky přibližně dvou centimetrů.

2 Odstříhneme knot tak, aby byl zhruba o 15 centimetrů delší, než je výška zvolené sklenice. Na jeden jeho konec přivážeme kovovou matici a druhý konec připevníme ke svitku skořice nebo k dřevěné tyčce.

3 Do ještě horkého vosku vtlačíme knot s kovovým závažím a svitky skořice. Dřívko položíme přes okraj sklenice tak, aby knot byl svislý.

4 Přilijeme vosk tak, aby zcela zakryl vložené svitky skořice. Do povrchu měkkého vosku vtlačíme badyán, který přelijeme další vrstvou vosku.

Svíčka s citrusovými plody

1 Usušené plátky pomeranče, citronu, grapefruitu nebo kumkvatu nejprve rozdělíme nůžkami na poloviny. Každou polovinu potom ještě opatrně rozdělíme na tři části podle velikosti plátku.

2 Na vnitřní stěny sklenice nalijeme vosk v tenké vrstvě, a dříve než ztuhne, opatrně do něj vtlačíme nakrájené kousky citrusů. Do středu sklenice zavěsíme knot a zalijeme jej voskem.

Hvězdičky a srdíčka z koření

Vyrobme si tradiční a přitom velmi nápaditou vánoční ozdobu do okna – hvězdičky a srdíčka pokrytá vonným kořením a zavěšená v řadě na dekorativní stuhu.

Koření s teplou vůní, jako je například skořice, kardamon nebo hřebíček, je při vánočním pečení zcela nepostradatelné. Využijeme je jednou zcela jiným způsobem a vyrobíme z nich působivou ozdobou do okna. Na podložku z pevného kartonu přilepíme zrnka pepře a další druhy koření v různých barvách. Tyto tvary pak připevníme k motouzu nebo stuze v různém pořadí a navíc je můžeme prostřídat ozdobnými svitky skořice či zázvoru.

Pomůcky:

- karton
- různě zbarvené druhy koření
- motouz
- široká stuha
- svitky skořice
- kořen zázvoru
- skořápky vlašských ořechů
- zlatá barva
- štětec
- květináč
- formičky na cukroví
- lepidlo
- děrovačka
- tužka
- papír
- nůžky nebo řezák

Základní díly ve tvaru srdíček a hvězdiček z tužšího kartonu. Jako šablonu můžeme použít například formičky na vánoční pečivo. Protože bude třeba jednotlivé

díly navléci na motouz nebo stuhu, vytvoříme v každém z nich děrovačkou dva otvory – buď nahoře a dole, nebo po stranách.

Vystřižené tvary pak potřeme lepidlem a pokryjeme vybraným kořením, jež dobře přitiskneme. Použijeme pokud možno zrnka mající ozdobný tvar a zajímavou barvu. Každou hvězdičku a každé srdíčko polepíme vždy buď jedním druhem, nebo na jednom podkladu zkombinujeme vícero druhů. Pro tyto účely je vhodný např. nemletý pepř, jenž je k dostání v několika barvách.

Papírové tvary polepené kořením pak navlékneme na balicí motouz a mezi ně navážeme ozdobné svitky skořice a kousky zázvoru. Je-li dekorace určena k zavěšení na zeď nebo k ozdobení květináče, použijeme místo motouzu širokou stuhu; vodorovnou girlandu pak vytvoříme střídáním hvězdiček a nazlato obarvených vlašských ořechů.

1 Z tvrdého kartonu vystříháme několik hvězdiček a srdíček. Jako předlohu můžeme použít formičky na vánoční cukroví. V každém srdíčku vytvoříme děrovačkou dva otvory – jeden nahoře a jeden dole.

2 Jednu stranu vystřiženého tvaru potřeme lepidlem, do kterého opatrně vtlačíme kuličky koření. Zrnka uspořádáme tak, aby ležela v jediné, ale zato velmi husté vrstvě. Takto bude povrch kartonu zcela pokryt kořením.

3 Dva svitky skořice ovineme několikrát motouzem, který zavážeme na pevný uzel. Pod zauzlovaným místem pak protáhneme další kus motouzu. Podobným způsobem postupujeme při navazování kousků zázvoru.

4 Konce motouzu s navázaným kořením prostrčíme zpředu otvory v srdíčku – skořici spodním a zázvor horním. Na zadní straně pak oba konce spojíme. Tímto způsobem pokračujeme, až dosáhneme potřebné délky řetězu.

Ozdoba na květináč

Vystříháme z kartonu potřebné tvary, avšak neděláme v nich otvory, ozdobíme výše uvedenou metodou. Kolem květináče ovážeme stuhu a označíme místa, kam nalepíme motivy. Stuhu sejmeme, motivy přilepíme a necháme zaschnout.

Girlanda k zavěšení na zed'

Vystříháme z kartonu hvězdičky a po stranách v nich uděláme otvory, ozdobíme je kořením a otvory provlékneme motouz. Hvězdičky prostřídáme zlatými ořechovými skořápkami. Na koncích uvážeme mašle.

3.1.3 Vánoce

Historie Vánoc je velmi poučná z hlediska splynutí pohanských a křesťanských tradic. Všeobecně je známo, že křesťanská legenda o narození Spasitele měla již své předchůdce. Novým prvkem, který působil na lidové masy, bylo oproti dřívějším náboženským představám to, že křesťanská legenda učinila bohem člověka – vykupitele lidstva. Hod boží vánoční nahradil dřívější slavnosti pohanské, konané v době zimního slunovratu. „Dies natalis Solis invicti“ se zásahem církve změnil na „festum nativitatis Christi“. Původní slavnost té doby znamenala svátek narození slunce, které od zimního slunovratu začalo pomalu prodlužovat den a tím předpovídat převrat v přírodním běhu ročního období od zimy k létu.

Některé vánoční obyčeje a pověry můžeme pokládat za dávné přežitky tohoto pohanského svátku.

3.2.3.1 Vánoční svátky

Štědrý den (24. prosinec)

Štědrý den předchází dnu narození Ježíše. Podle církevní terminologie je vigilií. Žádný jiný svátek v roce nemá tak významnou vigilií jako den Kristova narození. Z hlediska oslav je Štědrý den mnohem důležitější než následující hlavní svátek - Boží hod vánoční.

V minulosti platilo, stejně jako dnes, že do Štědrého dne musí být dům perfektně uklizený a čistý. Stěny venkovských světnic se před Vánocemi bílily, podlahy a nábytek se velmi pečlivě vydrhly. Samozřejmostí byly čistě převlečené peřiny, na stůl hospodyně prostřela sváteční ubrus a připravila slavnostní nádobí. Hlavním bodem vánoční výzdoby býval betlém, doplněný jedlovými větvíčkami a světlem. Teprve později (u nás v 19. stol.) jej nahradil nastrojený vánoční stromek.

Přes den se držel půst. Kdo nejedl, mohl večer vidět zlaté prasátko nebo tele, kohouta, beránka. Hrozbou při nedodržení půstu byla návštěva zlé Perchty v masce, která měla dřevěným nožem párat břich neposlušným. Půst dříve dodržovali i dospělí, muži se dokonce vzdávali kouření. Postit se musel také dobytek.

Po štědrovečerní večeři uzavírala den cesta do kostela na půlnoční mši.

Boží hod vánoční (25. prosinec)

Je dnem Ježíšova narození. Věřící měli povinnost zbožně rozjímat v kostelech, kde se kromě půlnočních sloužily ještě dvě mše. jedna za svítání, které se říkalo jitřní nebo pastýřská, druhá během dopoledne, zvaná slavná nebo velká. Podle lidové víry se o tomto svátku nesmělo vůbec pracovat a některé hospodyně ani nestlaly postele. Dnes se tento den odehrává v rodinném kruhu.

Svatý Štěpán (26. prosinec)

Svatý Štěpán, jehož mučednická smrt se toho dne vzpomíná, nemá s pokojnou atmosférou Vánoc nic společného. Byl Kristovým současníkem a vynikajícím kazatelem, který přitahoval mnoho posluchačů. Nakonec byl odsouzen k smrti a dav jej ukamenoval.

Tento den měl jako druhý vánoční svátek v lidové tradici velký význam. Byl totiž dnem koledování, obcházení domů s přáním štěstí a zdraví.

Svatý Jan Evangelista (27. prosinec)

Jan byl apoštol a nejoblíbenější Kristův učedník. Protože je autorem jednoho ze čtyř evangelií, popisujících život Krista, dostal přízvisko Evangelista. Podle legendy pečoval po Kristově ukřižování o jeho matku a po její smrti se vydal do Efezu, kde sepsal své evangelium. Roku 94 byl zajat a odvečen do Říma, kde ho za trest ponořili do kotle s vroucím olejem. Ten mu však neublížil, a tak ho poslali do vyhnanství na řecký ostrov Pathmos. Nakonec se vrátil domů a zemřel přirozenou smrtí.

Podle legendy mu neublížilo ani otrávené víno. V tento den se proto dávalo víno světit a podávalo se slovy: „Pij lásku svatého Jana.“

Věřilo se, že víno v tento den vypité ochrání před ušknutím hada a uhranutím.

Svátek Mládětek (28. prosinec)

Mládětky jsou děti, které nechal vyvraždit Herodes Veliký, když se dozvěděl, že se v Betlémě narodil Ježíš. Věštba totiž předpovídala, že se narodí nový král Židů. Herodes se cítil ohrožen, a protože nevěděl, kdo je tím Mesiášem, nechal vyvraždit všechny malé chlapce.

Říkalo se, když v tento den prší, dostanou děti osypky.

Ženy říkaly: „Dnes je ještě Mlád'átek, ale zejtra je Přád'átek.“ Znamenalo to, že od tohoto dne se opět může příst.

Svatý Silvestr (31. prosinec)

Poslední den v roce má svátek svatý Silvestr. V minulosti tento den nebyval nijak výjimečný. Byl vzpomínkou na úmrtí papeže Silvestra I. V kostelech se tento den konaly děkovné mše za uplynulý občanský rok (církevní rok začíná o první adventní neděli).

Až nový věk přinesl potřebu lidí veselého rozloučení se se starým rokem, a tak podoba silvestrovského dne a hlavně noci se změnila. Závěr roku většina lidí tráví ve společnosti přátel, na různých zábavách. Charakteristická je pro tento den bujarost, humor a smích, zpěv a tanec a přemíra jídla i pití. S odpočítáváním posledních vteřin vypuká bouřlivé vítání Nového roku s ohňostroji, petardami, přípitky a předsevzetími.

Nový rok (1. leden)

„První leden, kterým začíná nový rok, je dnes důležitým dnem, v němž většina obyvatel planety očekává s nadějí, co jim nadcházející rok přinese. Bývá zvykem přát všem blízkým zdraví a štěstí a dávat si různá předsevzetí. U nás se první den v roce slaví většinou dobrým rodinným obědem, procházkami a návštěvami příbuzných a přátel. Silvestrovskou oslavou se lidé rozloučili se starým rokem a následující den už vítají ten nový.“¹⁸

Tři králové (6. leden)

Církev původně slavila šestého ledna jen jako svátek Zjevení Páně neboli den Ježíšova pokřtění. Ke spojení se svátkem Tří králů došlo až později. Z liturgického hlediska byl pro církev důležitý také proto, že uzavíral vánoční období a s ním oslavu

¹⁸ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 20

narození Krista a zahajoval přípravu na nejdůležitější svátek křesťanů – Velikonoce. Při bohoslužbách býval v tento den věřícím oznamován termín velikonočních svátků.

Svátkem Tří králů definitivně končí vánoční období a ve většině rodin se odstrojuje stromek. Dřív bylo zvykem, že se druhý den ráno jeho dřevem zatopilo a uvařila se káva, která tak za vší tou nádherou udělala tečku.

Svátek je spjat také s tříkrálovou koledou, která má dlouhou tradici. Původně ji vykonával kantor se svými žáky, později kněz s ministranty a někdy i s kostelníkem. Chodili dům od domu, modlili se a zpívali, vykuřovali kadidlem a kropili svčnou vodou, kterou den předem spolu s křídou posvětili. Na dveře nebo silný dřevěný rám nad nimi napsali písmena K + M + B a letopočet. Tato obchůzka měla slavnostní ráz a jejím smyslem bylo požehnat všem navštíveným domům i lidem, kteří v nich bydleli, a uchránit je tak od neštěstí, nemocí a podobných nepříjemností.

3.1.3.2 Vánoční symboly

Děťátko

Narození dítěte už samo od sebe znamená zrod něčeho nového, co má před sebou budoucnost. Stejný význam má tento symbol i v souvislosti s Vánocemi, kde se narození dítěte vykládá jako narození Ježíše Krista, tedy Toho, který byl očekáván a v něhož byly vkládány naděje a očekávání lepšího života.

Betlém

Betlém bylo místo, kde nastal velký zlom v dějinách lidstva. Přišel zde na svět Ježíš, který měl stanout včele harmonického království, jehož základem měly být láska, pravda a spravedlnost.

Tradice stavění betlémů je velmi stará, dokonce starší než zdobení stromku. Vytvářely se scenérie, které znázorňovaly prostředí, v němž se narodil Ježíš. Výtvarné

zpracování bylo různé, odlišovalo se použitým materiálem a vlastním pojetím. Z materiálů se nejčastěji používal papír, dřevo, těsto, kukuřičné šustí, vosk, sádra, keramická hlína a další tvárné hmoty.

Těžištěm byly jesličky s Ježíškem, Panna Marie, svatý Josef, osel a vůl. Ti pak byli obklopeni pastýři ovečkami, třemi králi a dalšími postavami ze života.

Zakladatelem jesliček byl svatý František z Assisi.

Strom

Stará legenda vypovídá o vzniku vánočního stromku. Podle ní opat Kolumbán z Luxeuilu a Bobba, který se narodil v šestém století v Irsku, misionářsky působil v Bretani a Burgundsku. V té době toto území bylo pohanské a on chtěl obyvatelstvu přiblížit svátek narození Krista. Starobylý jehličnan, který tamní obyvatelé uctívali o zimním slunovratu jako svou modlu, nechal ozdobit v den narození Ježíše zapálenými pochodněmi ve tvaru kříže. Oslnivá zář prý přilákala spoustu lidí a Kolumbán jim vyprávěl příběh o narození malého Ježíška. A snad proto se stal jehličnan vánočním stromkem.

K nám se tato tradice dostala z Německa, a to v 19. století, kdy režisér Stavovského divadla Liebich si ozdobil ve svém domě stromek.

Jmelí

Jmelí roste jako cizopasník vysoko v korunách stromů a jeho bobule dozrávají právě v prosinci. Na Vánoce se zavěšuje ke stropu, buď zelené nebo pozlacené, a zajišťuje štěstí a ochraňuje dům. Podle tradice přináší štěstí hlavně tomu, kdo je dostal jako dárek. Jmelí bylo obřadní rostlinou starých Keltů, kromě jiného z něho vyráběli léčivé nápoje.

Ryba

Na štědrovečerním stole se začala ryba objevovat až v 19. století, neboť byla považována za postní pokrm. Symbolem Vánoc se ryba stala právě proto, že se narození Ježíše datovalo na rozhraní dvou věků. Právě končil věk Ryb a nastal věk Skopce, proto je Kristus zobrazován jako beránek nebo ryba.

Zvon

Historické prameny uvádějí první zmínky o zvonech v šestém století. Ve Svaté říši římské za vlády císaře Karla Velikého už byly zvony součástí kostelů. Svolávaly všechny věřící k modlitbě a rozjímání. Jejich hlas je prý prostředníkem mezi lidmi a Bohem, povznášejí lidskou duši k Bohu. Proto je zvuk zvonků součástí kostelních obřadů.

Zvony ohlašují smrt, nebezpečí, ale i příchod naděje a radosti, proto se právem řadí mezi vánoční symboly.

„Ke Štědré noci se váže pověst o propadlých kostelech a kaplích, jejichž zvony se rozezní pouze jednu noc v roce. Současně se otevřou hroby a mrtví se na jednu hodinu probouzejí k životu. Podobně jako na Velký pátek o Velikonocích se prý v tuto Svatou noc rozestupují hory a ten člověk, jenž je spravedlivý a na bílém sněhu našel modrou květinu, může sestoupit do podsvětí a z pokladů, které zde leží, si může odnést, kolik unese. Potrestán je však ten, koho oslepí hamižnost. Po návratu zestárne a zešediví, protože čas v podzemní říši ubíhá mnohem rychleji než na zemi. Jeho současníci však už nežijí a potomci na něj zapomněli. Vysvobození na něho čeká v kostele, kde se při první ranní mši rozpadne v prach.“¹⁹

¹⁹ ŠOTTNEROVÁ, D. *Vánoce*. Olomouc: Rubico, 2004, ISBN 80-7346-041-6, str. 13

Host

Naši předci si velmi považovali hostů, a zejména toho prvního, který přišel v době Vánoc do domu a se kterým se potkali. Věřilo se v magický účinek tohoto člověka, který měl v příštím roce ovlivnit život rodiny a její hospodářství.

Host byl také důležitý v rodině se sudým počtem členů. Věřilo se, že ke štědrovečerní hostině má usedat lichý počet osob. Nebylo-li tomu tak, zval se tedy do domu host, aby tak zajistil štěstí celé rodině.

Zvířata

K Vánocům patří především osel a vůl, kteří zahřívají svým dechem právě narozené Jezulátko. Dále pak stáda oveček a beránků, neboť v okolí Betléma byly rozlehlé pastviny.

Dárky

Ještě v 19. století však nebyla nadílka nijak bohatá a dárky měly hlavně na venkově význam spíše symbolický. Děti dostávaly jablka, ořechy, drobnou hračku, výjimečně něco na sebe. Dospělejší dívky někdy i šperk. V některých rodinách dostávaly starší děti stříbrnou nebo zlatou minci, kterou jim ovšem rodiče hned uložili jako budoucí věno. Dospělí si nadělovali víno nebo jiný alkohol a různé sladkosti.

3.1.3.3 Vánoční ozdoby

Vánoční ozdoby ze slaného těsta

Z mouky, vody a soli, aniž bychom přidávali kvasnice, získáme lehce zpracovatelné a levné těsto. Velké množství soli, jež je podle klasického receptu shodné s množstvím mouky, zajišťuje výbornou konzervaci všech budoucích výrobků. V minulosti se sůl používala i jako ochrana před hmyzem a myšmi. Ze slané těsta

vyráběli v minulosti chudí lidé ozdoby na vánoční stromek. Slané těsto se stalo symbolem Vánoc.

Toto umění bylo známé hlavně v Evropě – v Německu (Salzteig) a v Čechách (vizovické pečivo). Již po několika pokusech dosáhnete výborných výsledků. Je možné vyrábět víčka na krabice, zvířata, panenky, copy, dárečky, lze tvořivě zabalit dárek, připojit drobnůstku k oznámení o narození dítěte, o křtinách, vlastnoručně připravit dárek k narozeninám či svatbě.

Suroviny: 100 g soli
340 g hladké mouky
225 – 350 ml vlažné vody

V míse smícháme sůl a hladkou mouku. Pomalu přiléváme vlažnou vodu a mícháme, dokud nevznikne hladké těsto. To pak 5 minut hněteme, dokud nezíská krémovitou konzistenci. Nepoužitě těsto zabalíme do fólie, aby zůstalo měkké.

Plastiky z těsta je potřeba před zdobením upéct. Položíme je na pečicí plech na dolní patro trouby a pečeme na stupni 1 (125°C). Po 30 minutách zvýšíme na stupeň 3 (170°C), dokud plastika nezíská zlatohnědou barvu – čas pečení závisí na rozměrech modelu.

Návrhy na figurky: andělci, ryby, kometa, beránci, betlémy, ozdobné svícny, věnečky, děťátko, prasátko, raci, holoubci, lišky, ještěrky, ježci ...

Vánoční ozdoby v plném vánočním lesku

Čím by byly Vánoce bez nádherně vyzdobeného stromku plného okouzlujících ozdob? Když navíc zapálíme svíčky, rozhostí se v našem obydlí hřejivá atmosféra, ve které si vybavíme ty nejkrásnější vzpomínky na své dětství.

Zdobení jehličnatého stromku není zdaleka tak starým zvykem, jak by se mohlo zdát. Vánoční stromky si našly cestu do našich domovů teprve v polovině 19. století; předtím vešel zvyk vyzdobit dům pouze stále zelenými větvičkami. Náš stromek je ozdoben papírovými kornouty, vonnými mašlemi a stříbrnými koulemi. V jeho spodní části upoutá náš pohled bohatá stříbrná mašle s vlněnými štrápci uvázaná kolem stojanu.

Pomůcky: barevný papír
hedvábný papír
flitry
tenký motouz
stříbrná nit
kružítko
tužka
nůžky
lepidlo
středně silná vlněná příze
šňůrka
dárková stuha
dřevěné prkénko

Dříve, než začneme s výrobou kornoutů, rozmyslíme si, jaký by měl být jejich počet. Je vhodné použít zhruba stejné množství kornoutů a koulí, přičemž stromek by jimi měl být rovnoměrně pokryt, ale nikoli přetížen. Musíme se snažit, aby výsledné působení stromku bylo harmonické.

Pokud je vánoční stromek vysoký, je nutno jeho rozměrům přizpůsobit i velikost ozdob. U kornoutu to není nijak obtížné: stačí jen zvětšit průměr barevného papírového kornoutu na 20 až 25 cm. Kornouty budou vypadat zvláště ozdobně, pokud jejich povrch dotvoříme flitry. Základ kornoutu lze též polepit dárkovým papírem či dokonce zbytky tkaniny. Nadšení nebude znát mezí, pokud do těchto nádherných ozdob navíc skryjeme cukroví.

Kromě koulí, svíček a kornoutů můžeme vánoční stromek ozdobit také nadýchanými mašlemi. K jejich zhotovení můžeme použít dárkové stuhy, jejichž okraje vyztužíme ohebným drátem, aby mašle dobře držela tvar.

Výroba kornoutů:

1 Z barevného papíru vystříháme kruh o průměru 18 cm a z hedvábného papíru kruh o průměru 36 cm. Obě části k sobě přilepíme a vzniklý útvar rozdělíme na tři stejně velké výseče.

2 Nyní vytvoříme na jednotlivých dílech různé vzory stříbrnými nebo zlatými flitry. Máme na výběr mezi tečkami, pruhy, kosočtverci, vlnkami a mnoha dalšími obrázky. Barvu necháme dobře zaschnout.

3 Výseče zkroutíme do kornoutů a jejich okraje zalepíme lepidlem. Po dobu schnutí lepidla můžeme kornout zajistit kancelářskou sponkou.

4 Pak zavážeme horní část kornoutů ozdobným motouzem, pod kterým provlékneme kousek stříbrné nitě. Ta bude sloužit k zavěšení kornoutů na stromek.

Střapce zhotovíme:

1 Vlněnou přízi omotáme kolem prkénka. Na jedné straně pod ní podvlékáme šňůrku, kterou zavážeme na uzel. Na opačné straně prkénka pak svazek prostříháme.

2 Přibližně 5 cm pod horním koncem střapce zavážeme mašli, do které zároveň skryjeme kratší konec šňůrky. Na závěr upravíme délku střapce nůžkami podle vlastní potřeby.

Vánoční koule z mačkaného papíru

1 Z japonského papíru vystříháme čtverec potřebné velikosti a důkladně jej potřeme lepidlem na tapety. Do polystyrenové nebo vatové koule zabodneme drátěné očko.

2 Položíme kouli do středu čtverce a zabalíme ji do ještě vlhkého papíru. Materiál přitlačíme k povrchu koule, přičemž zvláštní pozornost věnujeme okrajům. Pak necháme vše zaschnout.

3 Kouli ozdobíme flitry či drobnými nalepovacími motivy ve tvaru stromků nebo hvězdiček. Pak ji doplníme nadýchanou mašlí či jednoduchou stužkou.

3.1.4 Masopust

Slavení masopustu bylo záležitostí ve smyslu lidovém nanejvýš společenskou. Takový zůstal masopust do poslední doby. Je charakterizován masopustní zábavou, chozením maškar a hrami. Jestliže Vánoce a Velikonoce tvořily základní svátky křesťanského roku, byla doba masopustní téměř úplně zbavena tohoto nánosu a církvi se nepodařilo vnutit lidovým masopustním slavnostem nějaký podstatný křesťanský prvek. Masopust probíhá ještě v zimním období, avšak jeho obřady a obyčeje očividně naznačují přechod k polním pracím, přechod k teplé části roku. Masopustem rozumíme jednak samu masopustní zábavu, konanou před Popelcem až tři dny (tučný čtvrtek, taneční neděle a maškarní úterý), jednak tím rozumíme celé období, které začalo od tříkrálového dne a končilo začátkem postu. Masopustem se nazývá též hlavní figura masopustního průvodu a her.

Hospodářský význam masopustních obřadů se odrazil hlavně ve slavnosti voraček a symbolickém vyskakování při masopustním tanci, aby narostl vysoký len a obilí. masopustní voračky, při nichž nechybělo ani náznakové orání pluhem kolem vsi nebo na návsi, často ještě ve sněhu nebo blátě, ukazují na dávný magicko-symbolický prvek, jenž měl zajistit ochranu úrody a vsi před zlými silami a působit na přírodu, aby vydala žádanou úrodu.

Lidové masopustní veselice, průvody maškar a jiné zábavy a hry se rozšířily ve středověku ve všech vrstvách obyvatelstva, které jim daly též své charakteristické pojetí, rozhojnily je o nové prvky a tak způsobily, že původní zemědělský charakter

této slavnosti téměř zanikl. Je ovšem nutno poukázat na možnou souvislost forem masopustních slavností se starověkými slavnostmi luperkálií²⁰, bakchanálií²¹ atd. Závěrečný akt masopustu, tj. pochování bakusa, masopusta, basy apod., na to ukazuje. Ještě v současné době je řada míst, kde se průvody masopustních masek stále konají a tyto masky jsou jak starodávné tak moderní.

3.1.4.1 Svátky

Hromnice (2. únor)

Na Hromnice musí skřivan vrznout, i kdyby měl zmrznout.

O svátku Hromnic se u nás udržela tradice světit v kostele *hromničky*, které podle lidové víry nabyly magické moci zažehnávat nebezpečí bouře a sloužily i k jiným náboženským magickým účelům. Zda-li tradice Hromnic souvisí přímo s nějakým pohanským domácím zvykem, nemůžeme s jistotou tvrdit. V Římě se konával pohanský průvod se svícemi, který byl nahrazen podobným obřadem církevním na konci pátého století. Odtud se mluví též u nás o tzv. svátku svíček. Církev svěcení svící v kostele tolerovala, ač sami někteří středověcí kazatelé se nad tím pozastavují.

Svatá Dorota (6. únor)

Šestého února chodily děti po vsi, koledovaly a zpívaly píseň o Dorotě panně, nebo o ní hrály jednoduchou scénku. Hra předvádí, jak Dorota odmítá dvoření všemocného Fabricia, vladaře v maloasijské Kappadokii, pak její proces a popravu. Dokonce kat prý byl okouzlen její krásou. Lidový zvyk tak ilustroval děj.

²⁰ **Luperkálie** (ve starém Římě) předjarní slavnost na počest fauna Luperka, ochránce stád před vlky, spojená s magickým šleháním žen a dívek (předznamenávající i náš velikonoční obyčej)

²¹ **Bakchanálie** (ve starém Řecku a Římě) slavnosti (mystéria) k počtě boha vína a úrody Dionýsa (Bakcha)

Svatý Valentin (14. únor)

Život svatého Valentina je historicky doložen. Pocházel z města Terni nedaleko Říma a žil ve třetím století. Byl biskupem, o jeho působení se vyprávějí legendy. Měl také lékařské schopnosti, vyléčil mimo jiné dívku, do které se zamiloval. V jedné z legend se vypráví, že prý tajně oddával zamilované páry, aby muže ochránil před odchodem do války. Tehdejšímu vladaři císaři Claudiovi II. se jeho postoj k uzavírání sňatků nelíbil, proto ho nechal uvěznit a po krutém mučení 14. února roku 269 popravil.

Tohoto dne slaví svátek všichni zamilovaní. Existuje mnoho domněnek a spekulací, proč a kdy tento svátek vznikl. Legenda však praví, že dcera žaláříka, který střežil uvězněného Valentýna, se do něho zamilovala. On jí před popravou napsal na rozloučenou dopis s podpisem „S láskou Tvůj Valetýn“. A tak prý vznikly známé valentýnky – anonymní přáníčka, která si v tento den posílají zamilovaní.

Svatý Matěj (24. únor)

Kolem svátku svatého Matěje bylo odjakživa plno pranostik, neboť otevíral jaro. Slavnou bývala a stále je i pražská Matějská pouť, po dlouhé věky konaná skutečně u svatého Matěje, kostelíku na návrší nad údolím Šárka (původně raně středověkého a postaveného prý na pohanském božišti). Ve 20. století sestoupila první jarní pouť na prostranství u Vítězného náměstí v Dejvicích, odkud se po čase přestěhovala do Stromovky, a tím původní tradice zanikla, dnes se tzv. Matějská pouť omezuje na technické pouťové atrakce.

Svatý Řehoř (12. březen)

Z celého roku bylo nejvíce pranostik k jarním svátkům. Na svatého Řehoře ... je starodávnou, stále známou veršovanou říkankou, která v krátkosti popisuje typické úkazy vracejícího se jara a končí zjištěním, že sedlák, jenž nezačal orat, je šelma (míněno hanlivě). Svatý Řehoř byl rolníky ctěn a jeho svátek, zahajující jarní práce,

patřil mezi významné. Zbývá dodat, že Řehoř zvaný Veliký byl zvolen papežem v roce 590, v době nejtěžších následků stěhování národů. Kraj kolem Říma byl zpustošený, město pobořené, vypálené a Řehořovi, ve snaze zabránit nejhoršímu, nezbylo nic než po řadu let vyjednávat s Langobardy, Vizigóty a dalšími táhnoucími zástupy barbarů, aby alespoň trochu ochránil zbídačelý místní lid a jeho pole.

3.1.4.2 Masopustní masky a příprava na dětský večírek

Masky

Medvěd

Medvěd je snad jediná maska, o níž víme, že patří k nejstarším a její historie je mimořádně dlouhá. Nechybí skoro v žádném masopustním průvodu. Masky je poměrně náročná a tvoří ji buď obrácený kožich (původně určitě pravá kůže z medvěda nebo jiného zvířete), anebo oděv z pytlaviny, pošitý či omotaný slámou nebo hrachovinou. Hrachovina (usušené stonky hrachu) se s oblibou používala už od středověku. Hrách byl běžnou plodinou, a proto zbývaly po sklizni lusků stonky, jež se sušily. Na maskách vypadaly dekorativně. Celou masku by měla korunovat medvědí hlava, slaměná čepice, případně slaměný ocas nebo zvonec.

Medvěd většinou nechodí sám, ale spolu s medvědářem, který ho vodí na řetězu a občas přetáhne býkovcem. Naoko ho tak trestá za neposlušnost, mručení, skákání a vrážení do lidí.

Klibna (šiml, kobyla, koníček)

K masce je zapotřebí dvou lidí. První drží masku koně upevněnou na tyči, druhý se opře o jeho záda a vytvoří hřbet a zadní nohy. Přes sebe mají přehozenou bílou plachtu. Někdy tuto masku tvořil jeden člověk, pak byla klibna dvounohá, nebo naopak vícenohá, pokud ji tvořilo více osob.

Brůna

Tato maska měla být hrůzostrašná, proto se podobala částečně žirafě, koze či velbloudu. Hlavním znakem byly kozí nebo zahnuté rohy z berana. Někdy byla brůna provázena Židem s opratěmi.

Bába

Nosívá na zádech nůši a v ní dítě nebo dědka, které mohou představovat vycpané loutky. Může být i naopak: dítětem či dědkem může být člověk a před sebou v předklonu má loutku babky.

Žid

Postava Žida nosívala na hlavě cylindr, obličej kryly dlouhé vousy, přes rameno byl přehozený ranec nebo pytel. Občas měl Žid na zádech vycpaný ohromný hrb. Byl oblečený do dlouhého kabátu nebo do střapatého kostýmu z barevných odstřížků. Na obličejí měl plstěnou kuklu s dlouhým nosem, někdy červeným.

Byl symbolem zmatku, krádeží a smlouvání, a proto také jeho úkolem v masopustním průvodě bylo krást a následně ukradené věci prodávat či o ně smlouvat. Choval se nevybíravě, často něco požadoval, a kdo mu nevyhověl, dostal rancem či pytlem přes záda.

Pohřebenář

Tak se mu říká na Valašsku, na Vysočině „*slaměník*“, ve středních Čechách „*hrachovec*“, na Kopicích „*slaměňák*“. Jeho oděv i čepice jsou pošity slámou nebo hrachovinou. Může mít začerněné tváře a také bič v ruce.

Nevěsta

Za tu se převlékali muži, kteří si výrazně nalíčili obličej, a doprovázel je samozřejmě ženich.

Turci

Za tuto masku se nejčastěji oblékají mladí chlapci. Chodí ve čtveřici – dva modří a dva červení. Vysoké čepice mají zdobené růžičkami z krepu, mají jezdecké boty a bílé rukavičky.

Gryci

Je to druh masky používaný na Hané. Chlapci měli přes oblek podvázané košile a na hlavách špičaté papírové čepice.

Lauf

Podle jeho různobarevného oděvu z kousků látek mu někde říkali také Strakatý. Měl papírovou čepici a v ruce držel hůl. Jeho úkol spočíval v tom, že byl jakýsi předvoj průvodu, měl zjistit boucháním na vrata, zda bude průvod ve stavení přijat, nebo ne.

Kominík

Jeho vzezření odpovídá klasice. Zjišťoval v chalupách při prohlížení pece, jestli tam není zapomenutý pekáč s nějakou dobrotou. A samozřejmě začerňoval tváře přihlížejícím.

Smrt

V bílé plachtě, se strašidelným obličejem a kosou v ruce naháněla strach.

Masky řemeslníků

Častým námětem těchto masek bývají běžné profese a povolání, jaké znají ze svého bezprostředního okolí. V průvodech se objevují řezníci, holiči, kadeřnice, lékaři, dráteníci a řada dalších zástupců starých i novodobých povolání.

Výroba masek ze slané těsta

Recept na slané těsto se nalézá v kapitole 3.1.3.3 Vánoční ozdoby na straně 62.

Pomůcky: oválný mělký talíř
utěrka nebo pevnější fólie
váleček na těsto
štětec
miska s vodou
nůž
vodové barvy
lak
noviny

1 Na obrácený talíř položíme utěrku a na ni pak umístíme rozválené těsto. Přečnívajícím okrajem odkrojíme.

2 Vyřízneme oči a pak pomocí reliéfní techniky přiděláme nos, obočí, uši a ústa.

3 Vytvoříme dva otvory nebo připevníme háček. Potom masku sejmemě opatrně z talíře a přendáme na plech a pod masku dáme zmačkané noviny.

Upečeme a po vychladnutí na masku naneseeme barvy a vrstvu laku.

Reliéfní technika spočívá v tom, že navlhčíme dvě protilehlé strany a jemně je přitiskneme.

Příprava na večírek

Každý večírek či oslava je nezapomenutelný zážitek a pokud kromě pozvaných kamarádů, dobrého jídla a veselých her připravíme také dekoraci v karnevalovém stylu, máme úspěch zaručený.

Pomůcky: polepená krabice
vlnitý karton
tuhý karton
bambulky
drát potažený plyšem
vatové koule
papírová krajka
krepový papír
motouz
barevný papír
tužka
nůžky
řezák
tavná pistole
fixy
pravítko
papírový kulatý lampion

Tělo klauna zhotovíme z papírové krabice na boty či na spisy, na každou nohu pak budeme potřebovat velký arch vlnitého kartonu. Krabici uzavřeme, přilepíme a zabalíme do barevného papíru podle vlastního výběru. Ten rovněž zafixujeme lepicí páskou.

Z vlnitého kartonu odstříhneme dva stejně velké obdélníkové kusy, jejichž velikost by měla být úměrná velikosti krabice, aby měla postava klauna přirozené proporce.

Před slepením rukou a nohou je třeba vlnitý karton na kratších stranách zkosit do tvaru rozevřeného písmena V, aby končetiny odstávaly od těla nikoli kolmo, ale šikmo. Hloubka zkosení je u rukou 2 cm a u nohou 3 cm. Předlohou pro chodidla a dlaně se můžeme stát my sami – stačí jen přiložit ruku nebo nohu na bílý karton, obkreslit ji s určitou mírou stylizace a vystříhnout.

Klauna zkompletujeme pokud možno roztaveným lepidlem, jež rychle schne a je zárukou pevných spojů. S tavnou pistolí musíme pracovat opatrně, abychom se nespálili o horké části pistole.

Papírové ozdoby na brčka můžeme nakreslit např. podle formiček na vánoční cukroví.

Klauna stojícího hlavou dolů zhotovíme:

1 Na paže a nohy vystříhneme obdélníkové díly z vlnitého kartonu. Jejich délka a šířka se řídí velikostí krabice, jež bude představovat tělo. Kratší strany zastříhneme (jednu do špičky, druhou do výřezu).

2 Připevněné díly svineme a slepíme roztaveným lepidlem do trubic. Ty pak přichytíme v požadovaném úhlu na krabici. Po dobu chladnutí horkého lepidla je třeba končetinu pevně tisknout k povrchu krabice.

3 Dlaně a chodidla nakreslená na bílý karton vystříhneme a nalepíme na konce trubic. Dbáme na to, aby byly oba páry končetin symetrické. Z papíru vystříhneme manžetu, kterou nalepíme na ruku a „sepeme“ ji vatovou koulí.

4 Obličej klauna nakreslíme na kruhový díl vystřižený z kartonu. Jako nos použijeme vatovou kouli, límec zhotovíme ze složené papírové krajky. Kudrlinky jsou z plyšového drátu obtočeného kolem tužky.

Girlanda s třásněmi

Ustříhneme libovolně dlouhý pruh krepového papíru, přeložíme jej na polovinu a ohyb vložíme pod motouz. Volné konce pak protáhneme smyčkou.

Ozdoby na brčka

Z barevného papíru vystříhneme motivy ovoce a listů. Po slepení dílů v nich zhotovíme dva rovnoběžné zářezy, jimiž prostrčíme brčka.

Jmenovky s obličejí klaunů zhotovíme:

1 Z tuhého kartonu odstříhneme obdélníky, které uprostřed přeředeme tupým nožem a přehneme na polovinu. Kolečka z papírové krajky rovněž přeložíme na polovinu a nalepíme na ohyb kartonu.

2 Na bílý karton nakreslíme ruce a vystříhneme je s malou rezervou tak, aby byla vidět černá linka. Nalepíme je zespodu těsně pod ohyb. Obličej zhotovíme z kulatého dílu, který omalujeme podle vlastních představ.

3 Na obličej nalepíme vlasy z vlny, případně ze žlutého plyšového drátu. Klaunský klobouk zhotovíme z půlkulatého dílu, čepici z trojúhelníkového. Nakonec uvážeme z krepového papíru mašli.

Lampionové klauny zhotovíme:

1 Podle velikosti lampionu ustříhneme další díly: je to hlava, klobouk nebo čepice, bota, srdíčko (vše z tuhého papíru) a nohavice (z vlnitého kartonu). Žluté kudrny zhotovíme z drátu potaženého plyšem, který ovineme v pravidelných smyčkách kolem tužky.

2 Detaily na obličejí, klobouku a botě vyhotovíme barevnými fixy. Jako nos použijeme vatovou kouli. Z téhož materiálu vyrobíme i bambuli na botě. Srdíčko připevníme na drát a přilepíme. K obličejí přichytíme zkroucený plyšový drát, krepovou mašli a klobouk.

3 Nyní přilepíme zkompletovanou hlavu horkým lepidlem na jednu stranu skládacího papírového lampionu a nohu na stranu protilehlou. Dbáme na to, aby bylo po přilepení těchto částí možno lampion složit.

3.1.5 Postní doba

„Předvelikonoční půst je poměrně dlouhý: začíná hned druhý den po masopustu. V úterý se lidé bavili v rozpustilých maškarních průvodech, a následující Popeleční středa už patřila k postní době.

Půst začíná každý rok v jiný den. Souvisí totiž s Velikonocemi, a tak připadá na únor nebo na březen. Trvá celkem čtyřicet dnů a jeho konec zasahuje až do vlastních velikonočních svátků, protože posledním dnem půstu je neděle – Boží hod velikonoční. Po celou tuto dobu se nepořádaly žádné zábavy s hudbou a tancem ani hlučné svatby, platil i zákaz nočních milostných schůzek. Strava se omezovala na jednoduchý bezmasý jídelníček.

Půst však neznamenal jen omezení některých potravin. Podle církevního výkladu se lidé postí a vzdávají přepychu, protože si připomínají čtyřicet dnů, které Ježíš strávil na poušti, jedl jen prostou stravu a odolával pokušení d'ábla. Pro křesťana mělo být toto období především časem pokání, sebezpytování a rozjímání, vlastně přípravy těla i duše na nejdůležitější svátek roku – Velikonoce.²²

3.1.5.1 Popeleční středa – začátek půstu

V první postní den dělával kněz už od 11. století věřícím na čelo křížek z popele tzv. popelec a přitom připomínal pomíjivost pozemského života a nutnost pokory slovy „prach jsi a v prach se obrátíš“. Popel, který používal a podle kterého se tento den nazývá Popeleční středa, se získával spálením posvěcených kočiček, schovaných z minulého roku.

Dochované lidové zvyky toho dne ještě symbolicky uzavíraly masopust. V okolí Ledče nad Sázavou chodil po domech směšně oblečený muž s lucernou a hledal ztracený masopust. Když prohlédl všechny kouty, dostal za svou snahu zbytky

²² VONDRŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8, str. 84

z masopustních hodů. Některé pověry se zase týkaly nechuti brzy vstávat a pracovat, např. příst, šít nebo štípat dříví po předchozí bujaré noci, kterou si někteří lidé užívali až příliš, protože byla na dlouhou dobu poslední.

3.1.5.2 *Šest postních nedělí*

První neděle – Invocabit – Černá

Název vznikl pravděpodobně proto, že v době půstu ženy odkládaly pestré součásti oděvu a namísto toho se oblékaly do tmavých šatů a zástěr a na hlavu vázaly černé šátky.

Tato postní neděle měla i jiná pojmenování. Někde se jí říkalo Pytlová, jinde to byla Pučálka podle pokrmu z namočeného a usmaženého hrachu, který se v tento den vařil.

V oblastech středních Čech se jí říkávalo Liščí neděle. Název vznikl podle zvyku hospodyní péct tajně v noci z pšeničného těsta kynutého pod vodou preclíky sypané solí a mákem. Byly to pamlsky pro děti, které se navlékaly na vrbové proutky, ty se svázaly červenou pentlí a pak se zavěsily na stromy s tím, že je tam dětem nadělila liška. Liška byla symbolem prosperity.

Druhá neděle – Reminiscere – Pražná

Takto se nazývala podle tradičního jídla pražmy, což byl starogermánský pokrm z praženého nedozrálého obilí.

Někde se jí také říkalo Sazometná, protože se v tento den dělal pořádek a vymetaly komíny.

Třetí neděle – Oculi – Kýchavá

Pověra, že kolikrát člověk v tento den kýchne, tolik let bude ještě naživu, dala název této neděli. Ve východních Čechách se věřilo, že zdraví po celý rok bude zajištěno tomu, kdo si v tento den kýchne třikrát.

Původ tohoto zvyku pochází z doby morové epidemie. První projevy nákazy byly spojeny právě s kýcháním, a proto se při něm přálo „Pozdrav tě Pán Bůh!“, aby se nebezpečí zažehnalo.

Čtvrtá neděle – Laetare – Družebná

V tuto neděli bylo možné mírně porušit jinak přísný půst. Uvolnila se postní kázeň a mládeži bylo povoleno sejít se a poveselit na návsi nebo v některém stavení ve vsi, kde měli svobodnou dívku nebo mládence. Pro tuto příležitost se pekly větší kulaté koláče s několikerým plněním – družbance.

Pátá neděle – Judica – Smrtná

Váže se k ní starý zvyk – vynášení Smrti (Moreny, Mařeny, Mořeny). Je to figura zhotovená ze slámy a hadrů (režné košile a sukně), s pomalovaným obličejem a na krku má korále z vyfouknutých, nebarvených vajíček. Někdy ji zdobí stuhami, papírovými věnci. Je připevněna na dřevěné tyči a za zpěvu mládeže vynášena ze vsi a vhozena do vody nebo spálena. Tento zvyk symbolizuje vyhnání zimy.

O této neděli se zahalovaly kříže. Ve třetím a čtvrtém století byly kříže s postavou umírajícího Krista bohatě zdobený. Aby výzdoba nerušila vážnost tohoto období, byly kříže zahalovány, tento zvyk přetrvává dodnes.

Šestá neděle – Palmarum – Květná

Tímto dnem se připomíná vjezd Krista do Jeruzaléma, kde ho lidé vítali palmovými ratolestmi, které byly posvěcené. U nás tuto funkci převzaly větvičky jívy – kočičky, ale svěřila se také košťata z březových větví, jedlové chvojí, lýkovec, klokočí, jalovec, krušpánek, narašené pruty vrby, lípy, hlohu, z nichž se vytvořil svazek a ovázal se červenou stuhou nebo povijanem. Svěceným kočičkám se přisuzovala zázračná moc, měly pomáhat proti pohromám, kouzlu, nemocem. Zastrkovaly se za rám svatých obrázků, za domácí kříže ve světnicích, nebo se zapichovaly na kraj pole, aby ochránily úrodu. Také se jimi vytíraly oči, aby nebolely, a někde se jedna až tři kočičky polykaly, aby nebolelo v krku.

Jiným zvykem bylo to, že se v tento den nesmělo péct, protože by se zapekl květ a ovocné stromy by nerodily.

Někde se konala procesí. V tento den si lidé oblékali své nejlepší nebo nové šaty.

S touto nedělí se pojí další tradice, a to přinášení líta, létečka. Stromové líto byl ozdobený živý stromek, který byl 70 cm vysoký a buď to byl jehličnatý nebo jíva, zdobený bílými vejdukami na šňůrce, řetězy ze slámy a ústřížků textilu navlékaných střídavě na nit. Na vršku byla panenka z hadříků. V jiných krajích mívalo líto podobu větve jívy, na niž byly pomocí stuh upevněny bílé nebo barevné či zlaté vejdukky, ptáčci z těsta a také řetězy z papíru, textilu a slámy a papírové květy. Někde se přivazovala navíc holubička, jejíž tělo bylo vyrobeno z vejdukky a křídla a ocas z poskládaného papíru.

Líto symbolizovalo život a jaro a mládež ho přinášela do vesnice. Tam s ním chodila po koledě, za kterou dostávala vejce, omastek, mouku slaninu atd. Z koledy si pak všichni udělali svačinu pod širým nebem.

3.1.5.3 Malba s koláží – Šest postních neděl

Pomůcky: čtvrtka A3
štětec
vodové barvy
kalíšek na vodu
výstřižky z novin, časopisů
zbytky látek
lepidlo
kružítko
tužka
pravítko
pastelky

Na čtvrtku si narýsujeme kružnici, kterou si rozdělíme na šest částí. Do každé části vymyslíme a namalujeme podle své fantazie ilustraci k jedné z postních nedělí, jako techniku můžeme použít i koláž. Ilustrace se mohou vytvářet po jedné vždy před danou nedělí.

Nezapomeneš-li staré děje, stanou se učitelem tvých příštích dnů.

S'-ma Čchien

ZÁVĚR

Toto téma přesahuje do více oborů než jen do výtvarné výchovy, přesahuje i do hudební, taneční, dramatické, literární, řemeslné výchovy.

Jak je z mé práce zřejmé, vybrala jsem si pouze výtvarnou oblast, neboť je jednou z prvních, s níž se dítě setkává vlastně už tím, že pozoruje svět okolo sebe a snaží se ho nějak ztvárnit. Jistě další blízkou oblastí je i hudba, jestliže matka či blízcí dítěti zpívají.

Samozřejmě poznávání lidové tvorby začínalo zejména dříve zpravidla v oblasti písňové, poté i výtvarné, neboť na venkově lidé byli mnohdy lidovými zvyky a předměty obklopeni, avšak v současné době, místo aby matka dítěti zpívala lidové písně, raději mu pustí nahrávku dětských umělých písní.

Podobný jev je ve výtvarné oblasti, kdy dítě se s lidovým uměním a lidovou tvořivostí běžně nesetkává, maximálně na venkově při některých lidových či církevních slavnostech. Tím chybí vzory, které by si dítě mohlo zafixovat.

To vše přispívá k mizení lidového umění, zvyků, tradic.

Národ bez hrdosti na své tradice, na své historické úspěchy, národ, který se stydí za svou minulost, který není hrdý a nestaví se rovnoprávně k ostatním, byť větším národům, je národem, který nemá budoucnost.

Právě skutečnost mizející národní hrdosti mne vedla k tomu, abych se zabývala motivací k lidovému umění prostřednictvím výtvarných technik v PVC.

Na základní škole pedagog nemá dostatek času a prostoru pro podrobnější seznamování žáků s lidovým uměním, kdežto ve volnočasových zájmových aktivitách se prostoru nachází více jako se nacházejí zájemci o tuto konkrétní tematiku.

Lidové umění je velmi bohaté nejen kvantitativně, ale zejména kvalitativně. Je v něm mnohem více citovosti než v dílech umělých. Je nevyčerpatelnou studnicí pro časy budoucí, proto nesmíme dopustit jeho zapomenutí, ale musíme na ně cílevědomě navazovat a čerpat z něho.

Je jiná doba, mnozí řeknou, že lidové umění patří minulosti, ale to není pravda, lidové umění je v nás v našich tradicích a tedy i v naší budoucnosti. Nemusíme je kopírovat, ale měli bychom se z něho radovat a hledat v něm inspiraci.

Je jisté, že tato dvě období, která jsem zpracovala, nemohou postihnout plnou rozmanitost možností využití lidových tradic v pedagogické práci. Vzhledem k bohatosti a kráse našich lidových tradic, by bylo jistě přínosné, zpracování zbytku roku. To jsem nemohla uskutečnit, protože by práce byla neúměrně dlouhá.

SEZNAM LITERATURY

- BAUEROVÁ, A. *Tisíc jmen v kalendáři*. Praha: Šulc a spol., 1992. 231 s. ISBN 80-901204-3-1
- Československá vlastivěda. Díl III. *Lidová kultura*. Praha: Orbis. 1968. 783 s. ISBN 11-015-68
- Encyklopedický slovník*. Praha: ODEON, 1993. ISBN 80-207-0438-8
- Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha: Academia, 1975
- GRISEWOOD, S. *Modelujeme z hlíny těsta*. Přel. K. Jančíková. Brno: Vydavatelství a nakladatelství CP Books, a. s., 2005. 40 s. ISBN 80-251-0354-4
- HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Karolinum, 1991. 117 s. ISBN 80-7066-368-5
- HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy II*. Praha: Karolinum, 1982. 137 s. ISBN 60-05-82
- JEČNÝ, D. *Breviář moderního člověka*. Praha: Svoboda, 1968. 163 s. ISBN 25-035-68
- KOHLOVÁ, M., GAINEROVÁ, C. *Dalších 199 výtvarných činností*. Přel. M. Šárová a L. Šára. Praha: Portál, 2003. 258 s. ISBN 80-7178-767-1
- KUNETKA, F. *Liturgický rok ve slavení církve*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995
- LAMSEROVÁ, J. *Didaktika výtvarné výchovy – IV. Výtvarný projev dospívající mládeže*. Praha: SPN, 1990. 85 s. ISBN 80-7066-062-7
- LANGHAMMEROVÁ, J. *Zvykoslovné předměty*. Praha: SNTL, 1979. 111 s. ISBN 06-155-79
- Malá ilustrovaná encyklopedie*. Český Těšín: Levné knihy Kma, 2006. 1213 s. ISBN 80-7309-362-6
- NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha: Nakladatel I. L. Kober. 175 s.
- NĚMCOVÁ, B. *Dobry člověk a jiné povídky*. Praha: B. Procházka, 1925. 331 s.
- PERINA, L., ZANONI, R. *Originální ruční práce*. Přel. K. Žejdlová. Praha: Ikar, 2003. 568 s. Přel. z: Create Donna. ISBN 80-249-0208-7
- PÍTHA, P. *Vánoce*. Praha: COMDES, 1999. 58 s.
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Adventní čas*. Olomouc: Rubico, 2005. 118 s. ISBN 80-7346-050-5
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Léto a podzim*. Olomouc: Rubico, 2006. 126 s. ISBN 80-7346-066-1
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Vánoce*. Olomouc: Rubico, 2004. 117 s. ISBN 80-7346-041-6

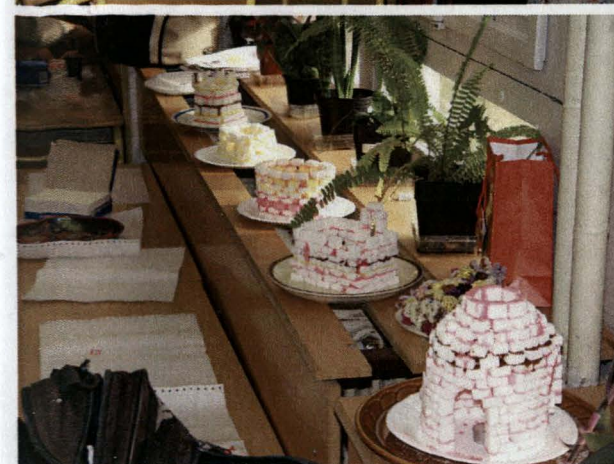
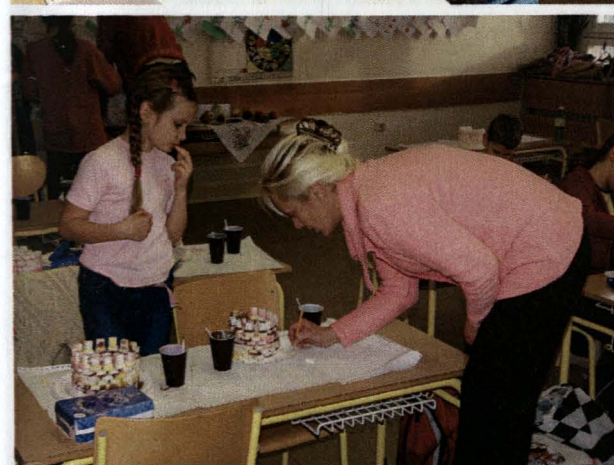
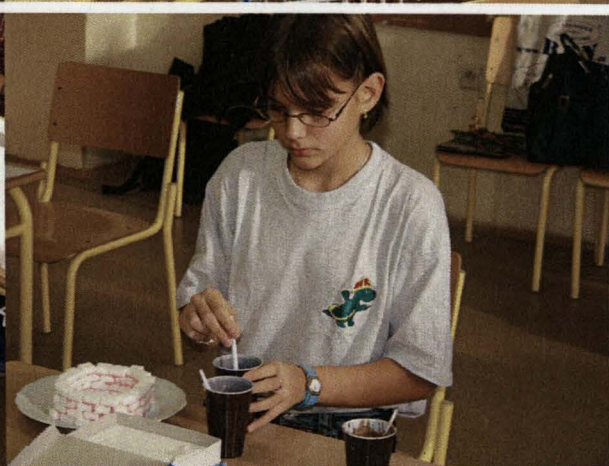
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Zima*. Olomouc: Rubico, 2005. 119 s. ISBN 80-7346-059-9
- TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě. Leden – srpen*. Třebíč: Akcent, 2004. 305 s. ISBN 80-7268-276-8
- TOUFAR, P. *Český rok na vsi a ve městě. Září – prosinec*. Třebíč: Akcent, 2004. 280 s. ISBN 80-7268-277-6
- Tvořivý Amos*, listopad / prosinec 2005, roč. 2, č. 6
- UŽDIL, J. *Výtvarný projev a výchova*. Praha: SPN, 1974. 314 s. ISBN 14-638-74
- VONDRUŠKA, V. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: DONA, 1991. ISBN 80-85463-03-2
- VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. 370 s. ISBN 80-00-01356-8
- ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950. 639 s.

SEZNAM PŘÍLOH

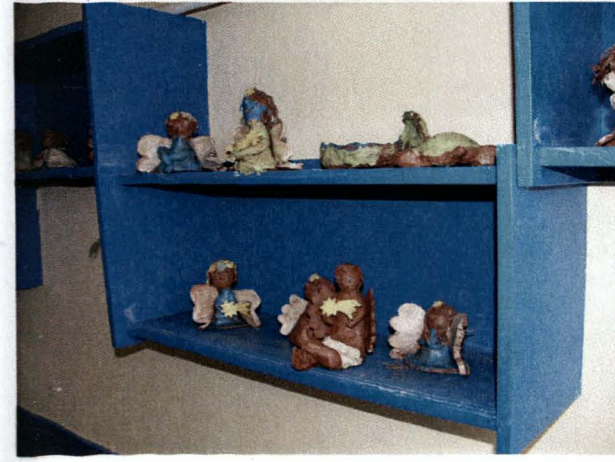
Příloha č. 1	Jak postavit hrad z cukru
Příloha č. 2	Výroba keramických andělíčků
Příloha č. 3	Výroba adventních věnců

Fotografie v přílohách jsou uvedeny v takovém sledu, aby z nich bylo možno vyčíst postup, jak výrobky vznikaly a dát tak vizuální návod k jejich výrobě.

Příloha č. 1 – Jak postavit hrad z cukru

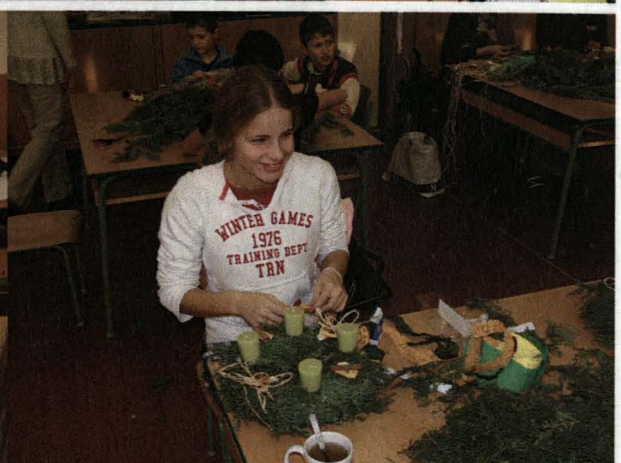

Příloha č. 2 – Výroba keramických andělíčků

Příloha č. 3 – Výroba adventních věnců

ABSTRAKT

Motivace k lidovému umění prostřednictvím výtvarných technik v PVC

V této práci se zabývám možnostmi, jak děti staršího školního věku seznamovat s lidovými tradicemi našeho českého národa. Tato práce obsahuje tři větší kapitoly. V první kapitole se věnuji vysvětlení pojmů, které souvisí s touto prací, jako jsou tradice, lidové umění, lidovost a lidová kultura a práci s danou skupinou, ve které se zabývám stádií vývoje dětského výtvarného procesu a výtvarného projevu dospívající mládeže. Druhá a třetí kapitola obsahuje dvě roční období, a to podzim a zimu. V těchto kapitolách uvádím některé tradice, které jsou více či méně známé. Dále v nich uvádím, co s těmito pracemi a zvyky bylo spojeno, jak vznikly a vyvíjely se, typické předměty, jako např. dožínkový věnec, pranostikami a v závěru je výtvarná technika, která shrnuje celou podkapitulu.

Klíčová slova:

- lidové umění
- tradice
- lidovost
- lidová kultura

Motivation to folk, rustic art by means of art practice in free time pedagogy

In this work I deal with possibilities how to familiarise the children of older school ages with the rustic traditions of our Czech nation. This work is divided into three larger chapters. In Chapter 1 I explain the main terms of this work, e.g. traditions, folk art, folklore and the rustic culture and work with the certain group of youth, in which I also explain the stages of the child art process progression and art expression of the maturing youth. Chapters 2 and 3 contain two seasons: autumn and winter. In these chapters I present many traditions, which are fairly well-known. Thereafter I will present what was connected with these works and habits, how these

traditional habits came about evolved, e.g. harvest garland, proverbs, customs etc., and by the end there is the art technology, which summarises the whole subchapter.

Key words:

- folk art
- traditions
- folklor
- rustic culture

**Motivation zur Volkskunst durch die darstellenden Methoden in der
Freizeitpädagogik**

In dieser Arbeit beschäftige ich mich mit den Möglichkeiten, wie man ältere Schüler mit den Volkstraditionen unserer tschechischen Nation bekannt machen kann. Diese Arbeit umfasst drei größere Kapitel. Im ersten Kapitel widme ich mich der Erklärung von Begriffen, die eng mit dieser Arbeit zusammenhängen: z.B.. Traditionen, Volkskunst, Folklore. Weiter widme ich mich der Arbeit mit einer bestimmten Gruppe, in der ich mich mit den Stadien der Entwicklung des darstellenden Ausdrucks des Kindes und mit dem darstellenden Ausdruck der Jugend beschäftige. Das zweite und das dritte Kapitel enthalten zwei Jahreszeiten: Herbst und Winter. In diesen Kapiteln zeige ich einige Traditionen auf, die mehr oder weniger bekannt sind. Weiter präsentiere ich, was mit diesen Arbeiten und Überlieferungen verbunden war. Ich möchte auch zeigen, wie sie entstanden sind und sich entwickelt haben; typische Gegenstände wie z.B. Erntekranz, Bauernregeln, Sitten, usw. werden angesprochen Zum Schluss spreche ich über die darstellende Technik, die die ganzen Unterkapitel zusammenfasst.

Schlüsselwörter:

- Volkskunst
- Traditionen
- Folklore
- Volkskultur